

A romániai magyarság önszerveződési törekvései Trianon után

Az impériumváltás időszaka

Az 1918. november 13-án megkötött belgrádi katonai konvencióban¹ foglaltaknak megfelelően a román királyi hadsereg 1918 novemberében benyomult a Szamos felső folyásától keletre, valamint a Maros vonalától délre eső erdélyi² területekre. A balkáni francia katonai haderő parancsnokainak engedélyével a hadsereg a demarkációs vonalak elérése után is folytatta az előrenyomulását. Céljuk az 1916-os bukaresti békében³ Romániának ígért területek megszállása volt.

Ezt megelőzően az Aradon székelő Román Nemzeti Tanács november 9-i jegyzékében azt kérte, hogy a magyar kormány a huszonhat románok lakta keleti vármegyét helyezze a majdan Nagyszebenben megalakuló erdélyi román nemzeti kormány fennhatósága alá. Miután Jászi Oszkár magyar nemzetiségügyi miniszter Erdély kantonizálására tett javaslatát is elutasították, a tanács nyilatkozatot tett közzé az erdélyi románok Magyarországtól való elszakadási szándékáról.⁴ Ezt az erdélyi románok december 1-re összehívott Gyulafehérvári Nagygyűlése is megerősítette: kimondták a magyarországi románok lakta területek feltétel nélküli egyesülését a Román Királysággal. A nagygyűlés határozatában „az együttlakó népeknek” nyelvi és vallási egyenjogúságot, valamint önigazgatást és önálló bíróságot ígért.⁵

¹ A belgrádi katonai egyezmény. In: Romsics–Nagy, 2000. 67–68.

² Erdély fogalmát a tág értelemben vett romániai történelmi régióknak megfelelően használom. A történelmi Erdély mellett beleérttem Máramaros, a Körös-vidék és a Bánság Romániához csatolt részeit is.

³ Az antanthatalmak és Románia együttműködési szerződése Románia hadba lépéséről. In: Romsics–Nagy, 2000. 36–37.

⁴ Szász, 1988. 1713.

⁵ A gyulafehérvári román nemzetgyűlés határozata a románok lakta magyarországi területek és Románia egyesüléséről. In: Romsics–Nagy, 2000. 70–71.

I. Ferdinánd román király december 24-i dekrétumai iktatták törvénybe Erdély, Bán-ság és a Partium Romániához való csatolását, ugyanakkor szabályozták a Nagyszebenben székelő Kormányzótanács, valamint a bukaresti kormány viszonyát. Eszerint a királyi kormány hatáskörébe a külügy, a hadügy, a vasút-, posta-, távirat-, telegráf- és vámügyek, a bankjegyforgalom, a kölcsönügyek és az állambiztonsági ügyek vezetése tartozott. A Kormányzótanács feladata a Román Királyságon belüli Erdélyre vonatkozóan az agrár-reform, valamint külön választójogi törvény kidolgozása lett.⁶

A budapesti kormányzat, valamint az erdélyi magyar politikusok kerülték a nyílt konfrontációt a román hadsereggel, de a román politikusokkal is. Arra számítottak, hogy a román hadsereg, valamint az erdélyi románok lépései ideiglenesek, és a háború utáni békeszerződésnél lesz alkalom megváltoztatni a kialakult helyzetet.

Mindazonáltal az erdélyi románok gyulafehérvári gyűlésére válaszul december 22-én, Kolozsváron a magyarok is nagygyűlést tartottak, ahol több tízezer magyar fejezte ki óhaját arra vonatkozóan, hogy Erdély továbbra is maradjon Magyarország része. A román hadsereg negyvenezer katonájával szemben azonban csak egy ötezer fő alatti, szervezés alatt álló magyar haderő állt, a későbbi Székely Hadosztály magja.

Az antant haderők parancsnokai engedélyezték a román hadsereg további előrenyomulását. Így december 24-én a királyi hadsereg bevonulhatott Kolozsvárra, majd január közepére elérték a Máramarossziget–Nagybánya–Zilah–Csucsá–Vaskoh vonalát.⁷

A román hadsereg előrenyomulását és a magyar állam tétlenségét látva az erdélyi szászok 1919. január 8-án Medgyesen nagygyűlést tartottak, ahol kimondták csatlakozásukat a gyulafehérvári nagygyűlés határozataihoz.

A román katonai erők és a Nagyszebenben székelő erdélyi román Kormányzótanács hozzákezdtek a magyar közigazgatás korlátozásához, majd fokozatos lecsereléséhez. Apáthy Istvánt, akit a Károlyi-kormány december 7-én nevezett ki Kelet-Magyarország főkormánybiztosává, letartóztatták, majd a nagyszebeni katonai bíróság öt év börtönbüntetésre ítélte. Azzal vádolták, hogy románellenes demonstrációkat szervezett.⁸ A főkormánybiztos helyét a Károlyi-kormány megbízásából Grandpierre Emil bíró, Kolozsvár és Kolozs megye főispánja vette át. Őt január 28-án a román prefektus erőszakkal eltávolította hivatalából, és román városvezetőket nevezett ki, ezzel felszámolva a helyi magyar közigazgatást.⁹

Az impériumváltás kezdeti lépéseit a magyar lakosság nyugtalansággal szemlélte, és helyenként ellenállást is tanúsított. Ilyen tiltakozási mozgalmak elsősorban a magyar állam tisztségviselői és a többségében magyar erdélyi munkásság, valamint a vasutasok részéről jelentkeztek, akik nem voltak hajlandóak letenni a román királyra a hűségesküt. Erre jogalapjuk is volt, hiszen ekkor még nem írtak alá olyan békeszerződést, amely az országrészeket *de jure* Romániának juttatta volna. Elvértve az is előfordult, hogy a megszállott települések lakossága megkísérelt ellenállni a megszálló hadseregnek.¹⁰

⁶ Raffay, 1987. 161.

⁷ Romsics, 2005. 83.

⁸ Mikó Imre, 1941. 13–16.

⁹ Raffay, 1987. 193.

¹⁰ Ilyen esetre és annak megtorlására lásd: Bárdi, 2013. 70–71.

1919. január közepére a Zsil-völgyének a bányászása, a hűségesküt megtagadó vasutasok, a közalkalmazottak, valamint a városi, többségében szociáldemokrata munkásság is általános sztrájkba kezdett. A szociáldemokraták által vezetett Zsil-völgyi bányászok megtagadták a munkát, és fegyverrel szálltak szembe a román hadsereggel. Többen egy munkásköztársaságot szerettek volna létrehozni. A Kormányzótanács tárgyalásokba kezdett a több tízezres sztrájkoló tömeg képviselőivel.

A munkásság vezetői 14 pontban foglalták össze követeléseiket: kérték a fogva tartott Apáthy szabadon bocsátását, a polgárság és a munkások jogainak a tiszteletben tartását, a román hadsereg érkezésével bevezetett botbüntetés eltörlését. Azt is el szerették volna érni, hogy ne követeljék a magyar tisztviselőktől elbocsájtás terhe alatt a hűségeskü letételét, és hogy a román csapatokat vonják vissza a demarkációs vonalra. A Kormányzótanács megígérte a sztrájkolók követeléseinek a teljesítését, végül azonban katonai erővel törték meg az ellenállást. Zsil-völgyét elfoglalta a román hadsereg, az országrészben ostromállapotot vezettek be, és továbbra is alkalmazták a botbüntetést.¹¹

A szórványos ellenállással egyidejűleg felmerültek az első tervek a Románián belüli Erdély, illetve a Székelyföld leendő és magyar szempontból kívánatos jogi státusáról.

Az *Emlékirat a Székely köztársaságról* című dokumentumot a polgári radikális Udvarhely vármegyei alispán, Paál Árpád vezetésével Benedek Antal, Haáz Rezső, Kolumbán Lajos, Puskás Lajos, Jodál Gábor és Mezey Ödön dolgozta ki 1918. december 21-re, Székelyudvarhelyen.¹² A nemzetek önrendelkezésére vonatkozó wilsoni elveket alapul vevő, de csak a székelyekre szorítókozó dokumentumra Paál feleskette az Udvarhely vármegyei magyar köztisztviselőket. Az tervezte, hogy az így született *Emlékiratot* a világháború utáni rendezéskor a székelyek akarataként mutassa be a nagyhatalmaknak.

A hatóságok nem nézték jó szemmel a szervezkedést. Paált – a magyar közalkalmazotti szolgálati ágak Udvarhely vármegyei vezetőivel együtt – az udvarhelyi reáliskolába zárták, majd házi őrizetbe helyezték. Paál házi őrizetben készítette el húszoldalas tervezetét, amely a független Székely Köztársaságot nagyhatalmi garanciákkal rendelkező, semleges, valamint Magyarországhoz és Romániához egyaránt gazdasági szerződésekkel kapcsolódó államként képzelte el.¹³ 1919. január 15-én bedesztkázott különvonattal vitték a közalkalmazotti szolgálati ágak vezetőivel együtt Segesvárra, ahonnan később Nagyenyedre szállították.¹⁴

Gyárfás Elemér 1919 márciusában kereste meg Iuliu Maniut, a Kormányzótanács elnökét azzal a céllal, hogy meggyőzze egy erdélyi köztársaság létrehozásának a szükségességéről. Az ugyancsak wilsoni elvekre hivatkozó tervezet¹⁵ azonban az erdélyi román vezetők nem támogatták. Az erdélyi magyar politikusok számára bizonyossá vált, hogy az erdélyi románság képviselői nem gondolkodnak egy egész Erdélyre kiterjedő köztársaság létrehozatalában.¹⁶

¹¹ Raffay, 1987. 251.

¹² Paál, 2008. 49.

¹³ A dokumentumot közli: Paál, 2003. 120–133. Vö. Bárdi, 2013. 63.

¹⁴ Paál, 2008. 56–60. A Székely Köztársaság leírásáért és az arra való felesketés történetéért lásd: Bárdi, 2013. 41–46., 58–65., illetve K. Lengyel, 2007. 85–105.

¹⁵ Gyárfás, 1998. 123–130.

¹⁶ Bárdi, 2013. 60.

Paál Árpádot rövid dévai fogság után 1919 áprilisában fogták perbe. Azt követően, hogy Déván felmentették, 1919. április 20-án Székelyudvarhelyre utazott. Itt a Grandpierre Emil és Költő Gábor bíró körül szerveződő *Szellemi Front* névvel meginduló, Kolozsvár központú mozgalomba kapcsolódott be. A *Szellemi Front* célja a hűségesküt megtagadó magyar köztisztviselők irányítása volt, valamint az, hogy őket cenzúrázatlan információkkal lássák el.¹⁷ A mozgalomban résztvevők passzív ellenállást kíséreltek meg: csak ideiglenesen ismerték el a román hadsereg megszállását, és nem voltak hajlandók betagozódni a romániai politikai rendszerbe. Úgy gondolták, ha felesküsznek I. Ferdinánd román királyra, akkor ártnak a háború utáni méltányos és igazságos rendezés ügyének.

Paál Székelyföld és a kolozsvári központ közti kapcsolat fenntartását kapta feladatul. Emellett propagandatevékenységet folytatott a román hatóságok ellen, és a Szegedről, valamint Budapestről érkező magyar pénzküldemények elosztásával is foglalkozott. Ezeket az esküt megtagadó tisztviselők között osztották szét, akiket a román hatóságok fizetésük megvonásával próbáltak megtörni.¹⁸

Az udvarhelyi román prefektus Paál Árpád számára a május 1. és július 31. közötti időszakra kényszerlakhelyet jelölt ki Kolozsváron, azt remélve, hogy ezzel leszereli az Udvarhelyen körülötte szerveződő ellenállást. Kolozsváron Paál folytatta a *Szellemi Front* körében kifejtett munkáját, és arra törekedett, hogy megszervezze a magyar tisztviselőket a román hatóságok nyomásgyakorlásával szemben.

Közben az ország belseje felé tovább nyomuló román hadsereget a Kratochvil Károly, az erdélyi hadkerület parancsnoka által vezetett Székely Hadosztálynak sikerült rövid időre feltartóztatnia. A rosszul felszerelt, alacsony létszámú hadosztály egyik része április 25-én Kratochvil vezetésével letette a fegyvert, a másik része pedig a kommunisták hatalomátvétele után tovább harcolt a Károlyi-kormányt követő Tanácsköztársaság Vörös Hadseregében.

Az antant támogatását élvező románok előrenyomulását azonban a Károlyi-kormány pacifista politikáját elvető Vörös Hadseregnek sem sikerült megállítani: a román hadsereg megszállta a történeti Erdélyt, majd a Tiszántúlt, és augusztus 4-re, a Kun Béla-kormány bukása után Budapestet is.

A hadi események és a román előrenyomulás közepette tovább folytatódtak a tapogatózások az egyre kilátástalanabbnak tűnő helyzet magyar szempontból is elfogadható rendezése érdekében. Rugonfalvy Kiss István debreceni egyetemi tanár memorandumot juttatott el az erdélyi román vezetőkhez. A terv szerint a térség stabilitását a „szláv tömeggel” szemben a románok és a magyarok szövetsége biztosította volna. Ebben a memorandumban Erdély kérdését ugyan konkrétan nem érintette a szerző, viszont célzott arra, hogy a magyarok a megegyezésért cserében méltányos kisebbségpolitikát várnak el a román államtól. A tervezetet elsősorban az erdélyi román vezetők – mint Iuliu Maniu vagy Teodor Mihali – támogatták, azonban nem Erdély és Románia egyesítése elnapolásának gondolatával, hanem inkább abban bízva, hogy ezáltal sikerülhet Erdélyt és a Tiszántúlt is elfoglalni.¹⁹

¹⁷ Uo. 324.

¹⁸ Uo. 79.

¹⁹ Romsics, 1987. 49–64.

A Tanácsköztársaság kikiáltása után, 1919 nyarán Bécsbe menekült Bethlen István, és az ő vezetésével megalakult Antibolsevista Comité is felkarolta ezt a gondolatot. A cél egy szlávellenes, olaszbarát román–magyar együttműködés megteremtése volt, amelyik végső soron egy román–magyar államszövetséget eredményezett volna. Bethlen Csáky Imre későbbi magyar külügyminisztert küldte Bukarestbe a román álláspont kipuhatólására. Ion I. C. Brătianu nemzeti-liberális román miniszterelnök Ioan Erdélyi ügyvédet, a budapesti Román Nemzeti Tanács vezetőjét, az erdélyi Román Nemzeti Párt politikusát, valamint a román Kormányzótanács budapesti meghatalmazott miniszterét²⁰ bízta meg a Bécsben tartózkodó magyar politikusokkal való tárgyalással. Erdélyi ellenjavaslatot fogalmazott meg. Ez a magyaroktól a német- és szlávbarát magyar külpolitika felmondását, Erdély és a Bánság nyugati felének a románok részére való átengedését kérte, valamint azt is, hogy Magyarország mondjon le további, a Vix-jegyzékben megjelölt területekről. Románia ezekért cserébe „felszabadította” volna Magyarországot a Tanácsköztársaság uralma alól, és arra is ígéretet tett, hogy segítséget nyújt a magyar gazdaság talpra állításához.

Bethlenék elsősorban azt tartották szem előtt, hogy az erdélyi magyarok ne kerüljenek kisebbségi sorba. Brătianuék ezzel szemben az Erdélyben és a Bánságban teremtett katonai helyzet előzetes elismertetését, valamint a Clemenceau-jegyzéknél a románok számára előnyösebb határ megállapítását szerették volna elérni.

A többször újrakezdett tárgyalások véglegesen 1919 végére feneklettek meg. Ennek többek között az volt az oka, hogy az angolok ellenezték a körvonalazódó román–magyar–olasz szövetség gondolatát, de az is meghatározó volt, hogy a feleknek Erdély sorsáról nem sikerült megegyezniük. A román tárgyalópartnerek számára ugyanis csak a magyar többségű vármegyék autonómiája és a Renner-féle kulturális autonómia volt elfogadható, míg a román–erdélyi perszónáluniót vagy Erdély korlátozott autonómiáját határozottan elvetették.²¹

A Magyarországon kialakult kaotikus helyzet rendezése érdekében az antant Sir George Russel Clerk angol diplomatát küldte 1919 októberében Budapestre, hogy segítse elő egy tárgyalóképes magyar kormány megalakítását. A román csapatok november közepén kezdték meg a főváros kiürítését, miközben a Tiszántúlt még mindig megszállás alatt tartották. Az antant parancsára visszavonuló román hadsereg helyét a Horthy Miklós egykori osztrák–magyar altengernagy által vezetett Nemzeti Hadsereg vette át.²²

Bethlen István a Békeelőkészítő Iroda B. osztályának vezetőjeként, de úgy is, mint az új magyar kormány erdélyi ügyekkel foglalkozó „titkos minisztere” 1919 decemberére, Jancsó Benedek történésszel együttműködve jegyzéket készített az erdélyi kérdésről. Bethlen a jegyzékben Erdélynek a svájci minta szerinti nyelvi-etnikai autonóm területekre, kantonokra osztását javasolta. Ezekből egy magyar, egy sváb és egy szász többségű lett volna, valamint tervbe vette egy vegyes lakosságú harmadik kialakítását is. Ugyanakkor Erdély egységének megőrzését szerette volna elérni, valamint azt, hogy a térség lakossága

²⁰ Stoica, 1932. 138.

²¹ Romsics, 1987. 49–64.

²² Romsics, 2005. 142–144.

népszavazással dönthessen hovatarozásáról, de akár arról is, hogy inkább a független Erdély állami keretei közt folytatná mindennapjait.²³

Az erdélyi magyar vezetők, látva a katonai szempontból egyenlőtlen viszonyokat, gondoltak ugyan az aktív szervezett ellenállásra, de végül céltalannak látták annak elkezdését. 1920-ra már a passzív ellenállás fenntartása is reménytelennek tűnt. A közalkalmazottak közül egyre többen hagyták el az országot, miután az eskü megtagadása miatt kiszorultak az igazságszolgáltatásban és a közigazgatásban betöltött állásaikból.²⁴

Bernády György szabadelvű politikus, Marosvásárhely volt polgármestere, majd főispánja 1920 májusában tért haza Budapestről. 1920. május 15-i *Nyíltlevele*, majd azután az *Emlékirat* című röpirata révén az erdélyi magyarságot helyzete elfogadására, valamint erőinek megszervezésére szólította fel, és már ekkor a román politikai rendszerbe való integrálódást javasolta. Bernády magyar történelmi osztályokat és a középrétegeket megszólítani hivatott Magyar Nemzeti Pártot akart alapítani, amelyik „nemzeti, liberális és demokratikus” elvekre épül.²⁵ A romániai magyarok számára példaként a román és a szász önszerveződést hozta fel.²⁶ Felhívásai ekkor még nem találtak támogatásra. A békeszerződés 1920. június 4-ei aláírása és november 15-ei ratifikálása után azonban megváltozott a helyzet. Bethlen István gróf javaslatára 1920 végén lezárták a trianoni magyar határokat, ezzel is csökkentve azoknak a menekülteknek az áradatát, akik nem akarták a Magyarországgal szomszédos új nemzetállamokban folytatni életüket. Ugyanakkor a repatriálási hullám során 1924-ig – legtöbbször a határlezárás előtt – mintegy 200 000 menekült hagyta el Romániát, és költözött Magyarországra.

1921-re már a romániai magyar történelmi egyházak vezetői is letették az esküt.²⁷ A román hatalom berendezkedése, amely a szászok támogatásával, valamint az erdélyi románság nagy részének eufórikus nemzetegyesítő lelkesedésével zajlott, sikeresnek és véglegesnek tűnt.

Beilleszkedés a román politikai rendszerbe

A trianoni békeszerződés értelmében a Magyar Királyság egykori területéből 103 093 négyzetkilométer került Romániához. Ezen a területen 5 257 467 fő élt.²⁸

Az 1910-es népszámlálás 1 658 045 magyar anyanyelvű személyt számolt össze a később Romániához csatolt területeken. Ez a népességszám – főképpen a masszív repatriálási hullám következtében – 1930-ra 1 480 712 magyar nemzetiségű személyre csökkent.²⁹ A magyarok egyharmada Székelyföldön, negyedrésze az erdélyi városokban és

²³ Romsics, 1987. 49–64.

²⁴ Bárdi, 2013. 82.

²⁵ Pomogáts, 2010. 48–67.

²⁶ Bernády, 1920. 41–43.

²⁷ Bárdi, 2008. 34.

²⁸ Romsics, 2010. 145.

²⁹ Kocsis–Kocsisné, 1991. 12.

környékükön, valamint további egynegyede a nyugati határ mentén koncentráldott.³⁰ A Trianon után kényszerközösséggé váló erdélyi magyarsághoz hozzászámolódtak az ezt megelőzőleg is Románia területén élő magyar csoportok. Ilyenek voltak például a moldvai csángók és a bukaresti magyarok.

Bár a magyarok Erdély területén csupán a népesség 30%-át tették ki, a kulturális életben és a gazdaságban betöltött szerepük jelentősebb volt a tartomány népességének felét kitevő románokénál.

Kulturális szempontból is jelentős különbségek mutatkoztak az Erdély lakosságát adó etnikumok között. 1910-ben Erdélyben írni-olvasni az össznépesség 42,8%-a tudott. A románok körében ez az arány 27,9% volt, míg a magyaroknál 59,9%, és ennél is jobban álltak a németek, ugyanis 75,9%-uk tudott írni-olvasni.

A foglalkozási ágazatok szempontjából az erdélyi románság többsége mezőgazdálkodással foglalkozott. A németek és a magyarok hozzájuk viszonyítva nagyobb arányban találtak munkát a gazdaság modern ágazataiban. 1910-ben az erdélyi őstermelők 7%-a volt német és 26,7%-a magyar, míg a románok aránya 64,9%-ot tett ki. Ugyanakkor magyar anyanyelvű volt a bányászok, iparosok, valamint hitellel és kereskedésekkel foglalkozók 54,6%-a, míg 14,4%-uk volt német, és 27,1%-uk román.³¹

Bár 1930-ra ezek az arányok módosultak, a magyarok megtartották a népességen belüli számukhoz viszonyított felülreprezentáltságukat. Ekkor az erdélyiek 26,7%-át kitevő magyarok az iparban 40%-os, a hitel és kereskedelem területén is ezt megközelítő arányban voltak jelen. Magyaroknak vallotta ugyanakkor magát az erdélyi bányászok 33%-a és a közlekedési dolgozók 30%-a is.

Erdély lakossága 1930-ban egy túlnyomórészt rurális társadalom képét mutatta: a népesség 83%-a élt vidéken. A tartomány vidéki jellegét erősítette, hogy a városokban lakó 958 998 fő (17,3%) mintegy harmada a városi piacokra termelve mezőgazdasággal foglalkozott. A falvak jellemző módon az önellátásra rendezkedtek be: csak a legszükségesebbnek ítélt ipari cikkeket vásárolták meg.³²

A városi lakosság nemzetiségi összetétele 1910 és 1930 között ugyancsak a magyarok rovására változott. Míg 1910-ben 59%-uk volt magyar anyanyelvű, 1930-ra már 45%-ra csökkent a magukat magyaroknak vallók aránya.³³ Ennek a repatriálási hullám mellett az is oka volt, hogy a román állami politika támogatta a románok megtelepedését az erdélyi városokban. A cél ezzel egy új román polgári középrétegnek a kialakítása, illetve megerősítése volt. Ezt a jelenséget megfigyelhetjük több erdélyi város esetében.

Míg az 1910 és 1930 közötti időszakban több város – ilyen például Brassó, Kolozsvár vagy Temesvár – magyar lakossága nőtt néhány ezer fővel, a népességarány-változás összességében az eredeti népességszámukat nagy arányban növelő románoknak kedvezett.

1910-ben Brassó lakosságának 43%-a volt magyar, 26,4%-a német és 28,7%-a román anyanyelvű, ami 1930-ra 42,2%-ra változott a magyarok, 22,4%-ra a németek és 32,7%-ra a románok esetében.

³⁰ Szász, 1988. 1742.

³¹ A magyar békedelegáció elemzése az erdélyi kérdéstről. In: Ádám–Cholnoky, 2000. 158–162.

³² Szász, 1988. 1738.

³³ Bárdi, 2013. 227–230.

Kolozsváron 1910-ben 82%-os arányban éltek magyar, 2,7%-ban német és 14,2%-ban román anyanyelvűek. 1930-ra ez az arány 53,3%-ra változott a magyarok, 2,6%-ra németek és 35,6%-ra a románok esetében.

Nagyváradon 1910-ben a magyar anyanyelvűek 91,3%-os, a németek 2,1%-os és a románok 5,5%-os arányban voltak jelen. 1930-ra itt is módosultak az arányok: 67,8%-ra csökkent a magyarok, s 1,3%-ra németek, valamint 24,5%-ra nőtt a románok esetében.³⁴

Az időszakban az erdélyi városi lakosság arányainak a módosulására az is hatással volt, hogy azoknak a zsidóknak a körében, akik magukat magyaroknak vallották, megindult egy disszimilációs folyamat, amelyet a román állam is támogatott.³⁵

Az egyházak az erdélyi magyar önszerveződés meghatározó intézményei közé tartoztak. Az 1910-es népszámlálás adatai szerint a Magyarországtól Romániához csatolt területek népességéből 995 287 személy volt római katolikus. Ugyanakkor 649 918-an követték a református vallást, 263 016-an az evangélikust, és 68 759 volt az unitáriusok száma.³⁶

A Trianon előtti Erdélyben meghatározó oktatási szerepet betöltő magyar egyházak az impériumváltást követően is a magyar anyanyelvű oktatás jelentős szereplői maradtak. A román hatóságok a magyar anyanyelvű oktatást az egyházak által fenntartott intézmények számára engedélyezték ugyan, azonban a magyar nyelvű állami iskolák többségét – mintegy kétharmadát – román tannyelvűvé alakították. Az egyházak ezt követően a helyi igényeknek megfelelően igyekeztek biztosítani az magyar tannyelvű oktatást, s az 1918-ban még csak 428 felekezeti iskolából álló hálózat mellé további 270 magyar tannyelvű oktatási intézményt hoztak létre.³⁷

A felekezeti – és ez által a magyar tannyelvű – oktatás korlátozása a romániai oktatáspolitiká egyik állandó jellemzője volt. A legtöbb kifogásolt intézkedést az 1925-ös magánoktatási és a baccalareatusi (érettségi) törvény fogalmazta meg. Az 1925-ös törvény a felekezeti iskolákat magániskolákká minősítette át, és öt tantárgy román nyelvű oktatását tette kötelezővé. Az 1925-ös baccalareatusi törvény az érettségien vizsgáztató tanárok bizottságát román tanárokból állította össze, így a diákoknak az állam nyelvén kellett érettségizniük azokból a tárgyakból is, amit a képzésük alatt magyar nyelven tanultak. A rendelkezések miatt a magyar diákok körében óriásira duzzadt a bukottak aránya: 1925-ben például a magyar diákok 75%-ának nem sikerült teljesítenie az átmenő minősítést.³⁸

A továbbra is magyar tannyelvűként vagy magyar tagozattal működő iskolákra az 1924-es állami elemi oktatásról szóló törvény vonatkozott korlátozóan. Ez úgynevezett kultúrzonákat hozott létre a kisebbségek lakta vidékeken, amelyeket a román tanítók számára különleges juttatások biztosítása révén igyekeztek vonzóvá tenni.

Az erdélyi magyar politikusok többsége az impériumváltás előtt két nagy politikai pártba tagozódott: az 1910-ben alakult, Tisza István vezetésével működő nemzeti liberális Nemzeti Munkapártba és az ezzel szembehelyezkedő, az Osztrák–Magyar Monar-

³⁴ Kocsis–Kocsisné, 1991. 49.

³⁵ Gidó Attila: Zsidók Erdélyben. Adatbank.ro, Szócikkek az erdélyi magyar társadalomismerethez. (<http://lexikon.adatbank.ro/tarsadalomismeret/szocikk.php?id=30> – utolsó megnyitás: 2017. február 09.)

³⁶ Lőkkös, 2000. 319.

³⁷ Bárdi, 2013. 92.

³⁸ Bárdi, 2013. 221–222.

chián belüli nagyobb magyar önállóságot követelő Függetlenségi és 48-as Pártba. A két meghatározó nemzeti alapon szerveződő párt mellett világnézeti pártokat is ismerünk a Trianon előtti Erdélyben. Ilyen volt a szervezett munkásosztály nagy részét integráló, 1890-ben alapított Magyarországi Szociáldemokrata Párt vagy a katolikus Néppárt. Az erdélyi magyar politikai összefogás szükségességének gondolati gyökereit az 1913-ban alakult Erdélyi Szövetségben találjuk, ez azonban az erdélyi pártok feletti érdekközösségeként, és nem külön pártként kívánt működni. Az Erdélyi Szövetség ugyan 1917-ben újjáalakult, ám érdemi tevékenységet nem fejtett ki.

Az impériumváltást követő időszakban, a politikai passzivitás körülményei közepette indult el a tisztviselői ellenállásból kinövő erdélyi magyar politikai szervezkedés, amelyik a Magyar Nemzeti Szövetség kolozsvári megalakítását eredményezte. A Magyar Nemzeti Szövetséget az Apáthy utáni főkormánybiztos, majd a *Szellemi Front* egyik vezetője, a svájci származású Grandpierre Emil vezette. Körülötte csoportosultak azok, akik a passzivitást szerették volna fenntartani. A Magyar Nemzeti Szövetséget Grandpierre mások mellett Ugron István egykori diplomatával és nagykövettel, valamint Haller Gusztávval, Kolozsvár impériumváltás előtti magyar polgármesterével közösen 1921. január 9-én azzal a céllal hozták létre, hogy a Népszövetség előtt képviselhessék az erdélyi magyarokat.³⁹ A Magyar Nemzeti Szövetséget megalkotók az időközben állandósult helyzetet még mindig ideiglenesnek fogták fel.

Ezzel párhuzamosan indult el a szervezkedés Kalotaszegen, Kós Károly építésmérnök, Paál Árpád és Zágoni István újságíró vezetésével. Az első világháború előtti időkben polgári radikális nézeteket valló Kós, Paál és Zágoni a passzív ellenállás feladása mellett foglaltak állást, szembehelyezkedve ezáltal a Kolozsváron szervezkedőkkel, akik folytatni szerették volna a román állammal szembeni passzív ellenállást.

A politikai integráció melletti végleges döntés szimbolikus momentumává Kós Károly, Paál Árpád és Zágoni István közös kiáltványának, a *Kiáltó* szónak a közzététele avatódott 1921. január 23-án.

„Nyíltan és őszintén valljuk azonban: inkább vagyunk lojálisak, mint rebellisek, inkább építők, mint rombolók, inkább nyílt barátok, mint titkos ellenségek.

De azzal a feltétellel, ha megadatik számunkra az új keretek között az a minimum, melyet mi nemzeti kultúránk, ősi szokásaink, faji öntudatunk, szociális érzéseink, gazdasági fejlődésünk szempontjából ezeresztendő múltunk tanulságaképpen nélkülözhetetlennek tudunk.

Kétmillió magyarra, mint fundamentumra akarjuk felépíteni az új keretek közt nemzeti autonómiánkat, melynek egy részét saját szabad elhatározásból ígéri nekünk Románia szentesített törvénye: a gyulafehérvári határozat, más részét megszerzi egyfelől akaratumk és erőnk, másfelől Románia józan belátása” – olvasható a dokumentumban.⁴⁰

Kós és társai kiáltványában nemcsak annak találjuk lenyomatát, hogy az erdélyi magyarság elitjének egyik része elmozdult a kivárho állásponttól, és a Románián belüli politikai integráció mellett tette le a voksát, hanem annak is, hogy a román nemzetállam iránti lojalitásért cserébe a nemzeti autonómia megadását várták el.

³⁹ Mikó, 1941. 19.

⁴⁰ Kós–Paál–Zágoni, 1921. 4–5.

A *Kiáltó* szó harmadik, Zágoni István által jegyzett részében Zágoni a passzív ellenállást kudarcosnak ítélte, és a románok háború előtti példájára hivatkozva a magyarok egységessé szervezését javasolta a többi erdélyi nemzethez, de főként a szászokhoz hasonlóan. A cél: nemzeti kataszter felállítása, nemzeti autonóm területek létrehozása a tömbben élő vidékeken, a kisebbségi nyelvhasználat garantálása, a nemzeti vagyon fejlesztése, az oktatás és a kultúra szabadsága, az autonóm egységek által fenntartott belső rend fenntartása, a munka szabadsága, az egyházak autonómiája és a szabadságjogok biztosítása.⁴¹

Kósék alapgondolatai – a passzivitás feladása, az erdélyi magyar önszervezés beindítása szász mintára, a békés egymás mellett élés – sokban emlékeztettek Bernády 1920. májusi *Nyíltlevelére*, azonban ahhoz viszonyítva új elemként jelent meg az erdélyi szászok, a románok és a magyarok összefogásának szorgalmazása. Az így artikulálódó transzilvanizmus a szász, a román és a magyar népnek az Erdély területén való egymásroutaltságát hangoztatta. Emellett a transzilvanisták úgy gondolták, hogy mindhárom nép osztozik az erdélyi szellemben, és emiatt egységes fellépésüket, egymás kölcsönös támogatását remélték az új centrummal, Bukaresttel szemben. A transzilvanizmussal tulajdonképpen megfogalmazódott az erdélyi magyar nemzeti mozgalom első, a pozícióörzésen túlmutató politikai programja.

Kós 1921. június 5-én, miután körbejárta Kalotaszeg vidékét, Bánffyhunyadon több ezer magyar részvételével megalakította az Erdélyi Néppártot. Ennek elnöke Albrecht Lajos bánffyhunyadi ügyvéd, titkára pedig Kós Károly lett. Kós a néppártot az erdélyi magyarság politikai pártjának képzelte el, amelyik a politikai élet aktív résztvevője, szemben az integrációt ekkor még elutasító Magyar Nemzeti Szövetséggel. A Magyar Nemzeti Szövetség vezetői azonban elérték, hogy Kósék csatlakozzanak a Magyar Szövetséghez mint pártok feletti érdekvédelmi szervhez.

Az így kibővült Magyar Szövetség élére Jósika Sámuel bárót, a római katolikus egyház vagyonát igazgató Státus elnökét, egykori szabadelvű politikust és a főrendiház volt elnökét választották, Kós a szervezet titkári címét kapta meg. A szövetség célja az volt, hogy a magyar kisebbséget közjogi személyiségként képviselje, valamint hogy vesse meg a nemzeti autonómia alapjait. A szövetséget azonban a román hatóságok 1921. október 30-án betiltották.⁴² A Magyar Szövetség a román hatóságok értékelése szerint messze túllépte azokat a kereteket, amelyeket megengedhetőnek tartottak egy kisebbségi politikai szervezet számára: a hatóságok romániai magyar pártok megalakítását szorgalmazták. A szövetség ezzel szemben autonóm igazgatási szervként viselkedett: adót vetett ki a lakosságra, bíróságokat létesített, utasításokat adott ki az ország törvényeinek figyelembevétele nélkül, és egy kormányserű, szakosztályokra osztott szervvel is rendelkezett. Emellett a szövetség tagjainak olyan bizonyítványokat állítottak ki, amelyek csak Magyarországon voltak érvényesek, és ez szintén felvetette a román hatalom elismerésének kérdését.⁴³

Kós 1921 novemberében indította el az Erdélyi Néppárt *Vasárnap* című lapját. 1922. január 15-én, miután Paál és Zágoni segítségével Kolozsváron is kialakították a hálózatukat, az Erdélyi Néppárt nevét Magyar Néppártra változtatták. A Magyar Néppárt élére

⁴¹ Kós–Paál–Zágoni, 1921. 6–35.

⁴² Mikó, 1941. 23–24.

⁴³ Bárdi, 2013. 110.

Kecskeméthy Lajos református lelkész és teológiai professzor, egykori függetlenségi párti politikus került.⁴⁴

A Magyar Nemzeti Szövetség alapítói a néppárt jelentette kihívásra is válaszul 1922. február 12-én megalakították a Magyar Nemzeti Pártot. Ennek először Ferencz József unitárius püspököt választották elnökéül, akit Grandpierre Emil követett a párt élén.

A kormány engedélyezte a korábban betiltott szövetségnek a részvételt az 1922-es választásokon. A román hatóságok ténylegesen ennek ellenére a magyar jelöltek ellehetetlenítésére törekedtek. Így a magyarok jelöltjeit abszurd kifogásokkal utasították el, és a választási visszaélések olyan mértékűek voltak, hogy csak az ország pénzügyi oligarchiáját képviselő és rendkívül befolyásos nemzeti liberálisokkal (Partidul Național Liberal, innen: PNL) szoros kapcsolatokat ápoló Bernády György, Marosvásárhely volt polgármestere jutott be a képviselőházba. A szenátorválasztáson két további jelölt vált a Szenátus tagjává, valamint a később kiírt pótválasztásokon további két képviselő jutott mandátumhoz a 356 fős képviselőházban.⁴⁵ A magyarok így elenyésző erőteljesen képviseltek a törvényhozásban, miközben az ország tizennyolcmillió lakosságának a 7,9%-át tették ki, mintegy egy és fél millió főt.⁴⁶

A választásokon való részvétel után újra betiltották a Magyar Szövetséget. A román vezetők nyilvánvalóvá tették, hogy nem fogadják el „állam az államban” típusú nemzeti szervezatként. Erre válaszul az erdélyi politikusok új párt létrehozása mellett döntöttek: 1922. december 28-án a Magyar Nemzeti Párt és a Magyar Néppárt fúziójából létrejött az Országos Magyar Párt (OMP). Az új párt elnökének szintén Jósika Sámuel választották meg.⁴⁷

Az egyesült pártban egyértelműen a korábbi Nemzeti Párt tagjainak volt nagyobb befolyása Kós Károly néppártjával szemben. Ezt az biztosította, hogy az OMP vezetőségében többségében olyan befolyásos magyar politikusok foglalták el a kulcspozíciókat, akik a dualizmus kori nagypolitikában is kiemelkedő szerepet vállaltak. Ilyenek voltak például báró Jósika Samu, a főrendiház volt elnöke, Ugron István egykori diplomata és nagykövet, Bernády György, Marosvásárhely volt polgármestere és főispánja, Jakabffy Elemér volt munkapárti képviselő, gróf Bethlen György volt képviselő vagy Gyárfás Elemér, Kis-Küküllő vármegye egykori főispánja.

A párt megalakulása után gyakran elhangzó, Bukarest felé kinyilvánított lojalitásnyilatkozatokat a román politikusok fenntartásokkal kezelték, hiszen közismert volt, hogy Budapest támogatja az OMP-t, és az is, hogy a fontosabb döntésekkor az OMP politikusai kikérik Budapest véleményét. Az OMP működése során nyilvánvalóvá vált a transzilvanizmus veresége mint integrációs stratégia. Erdélyben sem a románok, sem a szászok politikai szervezetei nem voltak partnerei egy ilyen, Bukaresttel szembeni együttműködésnek, s ez megpecsételte a kezdeményezés sorsát.

⁴⁴ Kós, 1971. 1501–1512.

⁴⁵ Mikó, 1941. 27.

⁴⁶ György, 2006. 24.

⁴⁷ Mikó, 1941. 39.

Ugyanakkor az OMP politikusainak szövetségeseiket kellett keresniük a sikeres érdekérvényesítés lehetővé tételéhez, valamint azért, hogy a bukaresti politikai életben elfogadják a pártot.

Három romániai politikai erő merült fel lehetőségként: egyrészt Iuliu Maniu Román Nemzeti Pártja, amelyik Erdélyben rendelkezett erős pozíciókkal. Másrészt a prominens regáti⁴⁸ pártok: Alexandru Averescu Néppártja és a Ion I. C. Brătianu vezette Nemzeti Liberális Párt.

Az erdélyi szavazóbázissal rendelkező Román Nemzeti Párt 1926-ban egyesült a havasalföldi bázisú parasztpárttal, megalkotva a Román Nemzeti Parasztpártot (Partidul Național Țărănesc, innen: PNT). A Ion Mihalache által vezetett parasztpárt ezt megelőzően olvasztotta magába a besszarábiai parasztpárt egy részét, valamint a többi történelmi régió parasztpárti csoportosulásainak többségét.⁴⁹ A PNT-vel való együttműködést többek között az OMP alelnöke, Sándor József, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) egyik alapítója, kezdetben szabadelvű, majd Bánffy Dezső miniszterelnök mögé sorakozó képviselő és Kós Károly támogatták. A Nemzeti Parasztpárt politikusai arra törekedtek, hogy megszerezhessék a történelmileg kialakult, az erdélyi magyaroknak és szászoknak kedvező erdélyi gazdasági pozíciókat. Azt szerették volna elérni, hogy ennek segítségével kitermelődhessen az az erős erdélyi román középréteg, amelyik képes lesz vezetni az ország részt. A Román Nemzeti Párt kezdetben – mint a párt által dominált 1918. december 1-i gyulaféhevári nagygyűlés zárónyilatkozataiból is kitűnik – nem zárkózott el a regionális államszervezés gondolatától.⁵⁰ Sőt, akkor még autonómiát is ígértek az etnikai kisebbségeknek. A Nemzeti Liberális Párt és Alexandru Averescu Néppártja arra kényszerítették a pártot, hogy változtassa meg az álláspontját ebben a kérdésben. Azal vádolták őket, hogy a regionalizáció gondolatával veszélyeztetik az ország egységét.⁵¹

A Nagy-Románia első tíz évét (1918–1928) nagymértékben meghatározó nemzeti liberálisokkal való együttműködést többek között Bernády György támogatta. A liberálisokkal való együttműködésnek azonban nehéz volt más érvet találni, mint a pragmatikus érdekérvényesítés lehetőségét. A nemzeti-liberálisok ugyanis egy központosított francia mintájú román nemzetállam építését szorgalmazták. Ebben nem volt helye sem a magyar, sem a szász autonómiáknak, sőt a regáti politikusok – kevés kivétellel – az erdélyi románok különállását sem nézték jó szemmel. A cél a nagyon is különböző történelmi múltú, valamint eltérő etnikai arányokkal rendelkező tartományok egybeforrasztása volt.

Az Alexandru Averescu tábornok Néppártja vezette kormány 1920 áprilisában hozta létre az erdélyi román Kormányzótanács hatásköreit csorbító Hivatalok Egységesítésének és Tehermentesítésének Központi Bizottságát, amelynek az újonnan csatlakozott tartományok központjaiban, a besszarábiai Kisinyovban, a bukovinai Csernovicben és az erdélyi Kolozsváron állított fel regionális aleggységeket.

Az ország adminisztrációjának megszervezéséről folyó vita az 1923-as alkotmány megszövegezésével dőlt el. Ez Romániát egységes és oszthatatlan nemzetállamnak dek-

⁴⁸ Regát: Ókirályság, a régi Román Királyság (Havasalföld, Moldva és Dobrudzsa) területe.

⁴⁹ Scurtu, 2003. 144–145.

⁵⁰ K. Lengyel, 2007. 238.

⁵¹ K. Lengyel, 2007. 21–22.

larálta, megyékre és azon belül községekre osztotta, és csak az egyéni szabadságjogokat ismerte el, a közösségeket nem. Az ország alkotmány szerint adminisztratív felosztása értelemszerűen kizárta a regionális autonómiákat mint közigazgatási formát. Az 1920-ban létrehozott Hivatalok Egységesítésének és Tehermentesítésének Központi Bizottságát 1924-re számolták fel véglegesen, befejezettnek gondolván az egységesítést.

Az alkotmány felekezeti szempontból is előnyben részesítette a többségi társadalmat. Az 1923-as alkotmány 22. cikkelye az ortodox és a görögkatolikus vallásokat „román vallásoknak” nevezte, és közülük az ortodox felekezetet a román állam „domináns” vallásának minősítette, mint azt a vallást, amelyiknek a legtöbb követője van Romániában. Ugyanakkor a 22. cikkely negyedik bekezdésében a főként Erdélyben erős görögkatolikus vallásnak a többi hivatalosan elfogadott romániai felekezettel szembeni „elsőbbbségét” mondta ki.⁵²

Az 1907-es moldvai parasztfelkelést leverésében részt vevő, majd az első világháború idején is sikeres katonai vezetőnek bizonyuló Alexandru Averescu tábornok vezette Néppárt a liberálisok legfőbb kihívójaként lépett fel. A Néppárt Erdélyben alig rendelkezett pártszervezetekkel és támogatókkal. A néppártiak ezért Constantin Bucşan Averescu-párti ügyvédet bízták meg pártszervezési feladatokkal. Bucşan többek között Székelyföldet is meglátogatta, ahol felvette a kapcsolatot az OMP politikusaival, akiknek az OMP elnöke, Ugron István engedélyezte, hogy tárgyaljanak Averescu alakulatával.

Az OMP politikusai háromszor tárgyaltak a Néppárt képviselőivel: 1923 áprilisában, júniusában és októberében. A Néppártot Constantin Bucşan képviselte, akihez az októberi találkozáson a Román Nemzeti Pártból a Néppártba átálló Octavian Goga költő is társult. Az OMP részéről Ferenczy Géza ügyvéd, az unitárius egyház főgondnoka, Gyárfás Elemér ügyvéd, Kis-Küküllő volt főispánja és a Katolikus Státus igazgatótanácsának tagja, Szele Béla brassói ügyvéd, Pál Gábor csíki ügyvéd és Török Andor ügyvéd, Kézdivásárhely egykori polgármestere vettek részt a tárgyalásokon.

Végül az egyezményt Bukarestben, 1923. október 23-án kötötték meg. A később csucsai paktumnak nevezett egyezés nyolc fejezetből állt, és magába foglalta a legfontosabb magyar kéréseket: a választói névjegyzékek kiegészítését, a magyar egyházak autonómiájának biztosítását, a kisebbségi iskolák nyilvánossági jogának elismerését, a magyar társadalmi és jótékonyági egyesületek vagyonának a visszaadását, az anyanyelv közigazgatásban való használata jogának az elismerését és a magyar közalkalmazottak helyzetének a rendezését. A kérések teljesítésére a Néppárt abban az esetben vállalkozott, ha kormányra kerül. Az OMP vállalta a Néppárt támogatását a választásokon. A parlamenti együttműködésért cserében azonban a Néppárt azt is feltételül szabta, hogy az OMP olvadjon be a Néppártba. Erre elvileg azért volt szükség, mert a regáti választási törvény szerint a választásokon nem indulhatott nemzeti alapon szerveződő párt.

⁵² „Biserica creştină ortodoxă și cea greco-catolică sunt biserici românești. Biserica ortodoxă română fiind religia marelui majorității a Românilor este biserica dominantă în Statul român; iar cea greco-catolică are întâietatea față de celelalte culte.” „Az ortodox-keresztény és a görögkatolikus egyházak román egyházak. Mivelhogy a román ortodox egyház a románok többségének vallása, a román állam domináns egyháza, a görögkatolikus egyház pedig elsőbbbséget élvez a többi felekezethez viszonyítva.” Románia 1923-as alkotmánya, 22. cikkely. *Constituția României din 1923.*

Az egyezményt október 31-én ratifikálták, az egyezségről tudók köre azonban titokban tartotta a paktum létét.

Az egyezményről az OMP politikusai közül nem tudott mindenki, ami további polemikákra adott okot. A paktumról kezdettől fogva tájékoztatott, a bukaresti politikusi körökkel szoros gazdasági kapcsolatokat ápoló Bernády György támogatta az egyezséget, ugyanakkor arra törekedett, hogy a nyilvánosság elől elrejtse a paktum létrejöttében való közreműködését. Sándor József, amint tudomást szerzett a paktum létéről, támadta azt, kifogásolva, hogy a Néppárt programja több pontban is ütközik az OMP programjával.⁵³

A felmerült problémák ellenére az OMP-nek így első ízben sikerült romániai belpolitikai elszigeteltségéből kitörve, megegyezései alapon bukaresti partnert találni politikájához.

1926 és 1927 között Krenner Miklós újságíró⁵⁴ reformmozgalmat indított az OMP-n belül. Krenner arra törekedett, hogy az OMP-t demokratikusabb, széles társadalmi alapokra helyezte, alulról felépített szervezetté alakítsa. Mintegy félszáz erdélyi magyar közéleti személyiségnek és politikusnak írt a párttal kapcsolatos kifogásairól. Kezdeményezéséhez azonban nem sikerült megnyernie sem Bernády Györgyöt, sem Jakabffy Elemér lugosi ügyvédet.

Kós Károly ezzel szemben csatlakozott a reformmozgalomhoz, amit az egykori Néppártja több tagja is támogatott. Krenner több találkozót szervezett, és a párt 1926-os gyergyószentmiklósi nagygyűlésén is igyekezett híveket toborozni a reform gondolatának, azonban végső soron nem sikerült változtatnia az erőviszonyokon, amelyek az OMP-n belüli, a kialakult *status quo*-ban érdekelt politikusoknak kedveztek. Krenner Bernádyhoz hasonlóan a liberálisokban látta az OMP politikai partnereit. Emiatt Krenner Kósék csoportjától is elszigetelődött, ugyanis ők továbbra is a nemzeti parasztpárttal szettek volna együttműködni.⁵⁵

Az 1922-es utáni harmadik, az 1927-es parlamenti választások is újat hoztak a párt partnerkeresési stratégiáiban: az OMP a Kisebbségi Blokkban, a szászokkal közösen indult. Azonban ez a választási szövetség sem teljesítette be az OMP politikusainak reményeit. Az 1926-os választásokhoz viszonyítva kevesebb mandátumhoz jutottak: akkor az OMP 14 képviselőt és 12 szenátort küldhetett a kétkamarás parlamentbe, míg 1927-ben csak 9 képviselőt és 1 szenátort. A szászokkal való együttműködést az is ellehetetlenítette, hogy a szászok az éppen hatalmon lévő pártok támogatásának gyakorlatát szerették volna folytatni, az OMP-ben meg az önálló politizálás stratégiája vált uralkodó nézetté.

A választást 1927-ben is megnyerő liberálisok már nem voltak képesek a szokott módon kormányozni az országot. A Nemzeti Parasztpárt ugyanis minden erejét arra fordította, hogy megdöntse a liberális kormányt, és átvegye a hatalmat.⁵⁶

A nemzeti parasztpártiakkal való együttműködés reményében 1927-ben Kecskeméthy István és Kós Károly megpróbálta feléleszteni az OMP létrejötte előtti Magyar Néppártot, sikertelenül. Bernády György ugyanebben az évben lépett ki az OMP-ből.⁵⁷ Bernády az

⁵³ György, 2006. 24–28.

⁵⁴ Írói álneve: Spectator. A kolozsvári Ellenzék befolyásos újságírója.

⁵⁵ György, 2004. 85–98.

⁵⁶ Hitchins, 1994. 369.

⁵⁷ Fodor, 2013. 74–75. Bernády azonban már 1933-ban vissza is lépett az OMP-be az 1930-ban létrehozott

„akciószabadságával” indokolta kilépését, miután az OMP Elnöki Tanácsa felelősségre vonta amiatt, hogy a politikus és köre az 1927-es választásokon a Kisebbségi Blokk létrehozása ellenére a liberálisoknak kampányolt.

A nemzeti parasztpártiak országos nagygyűlésekkel tartották nyomás alatt a Ion I. C. Brătianu halálával fontos politikusát veszítő liberális kormányt. Ezzel széles népi támogatottságukat szerették volna bizonyítani. Az 1928. május 6-i mintegy százezres⁵⁸ gyulafehérvári nagygyűlés, valamint az ezzel párhuzamosan külföldön folytatott nemzeti parasztpárti kampány következtében a liberálisok elvesztették – I. Ferdinánd 1927-es halála után – a kiskorú I. Mihály nevében uralkodó Régenstanács bizalmát. A Régenstanács a Nemzeti Parasztpárt vezetőjét, Iuliu Maniut bízta meg a kormány vezetésével és a választások kiírásával. A választásokon az Országos Magyar Párt függetlenként indult, és történetének legjobb eredményét érte el: 172 699 szavazatot kapott. Az OMP ezzel az ország második legnagyobb politikai ereje lett a kétharmados többséget elérő Nemzeti Parasztpárt után.⁵⁹

Az erdélyi magyar politikusok fontosnak ítélték a magyar egység gondolatát. Ennek köszönhető többek között, hogy Krenner az OMP-n belül szerette volna megvalósítani a reformját, és az is, hogy az újjáalakult Kós-féle Magyar Néppárt nem indult az 1928-as parlamenti választásokon.

Az OMP politikusai a különböző újonnan induló alakulatokat, amelyek az Országos Magyar Párt ellen szerveződtek, igyekeztek ellehetetleníteni. Tény azonban, hogy ezeknek a próbálkozásoknak a többsége nem helyi érdekekből kinövő magyar kezdeményezés volt, hanem az úgynevezett *renegátok* akciói. Ilyen volt például Kiss Géza, aki a Debreceni Egyetem rektoraként utazott az impériumváltáskor I. Ferdinánd üdvözlésére, és azután Kolozsváron próbálta elérni, hogy az egyetemi tanárok letegyék az esküt a királyra, vagy a Nemzeti Parasztpárt magyar embere, Réti Imre, aki volt katolikus lelkészként Magyar Parasztpártot, Kisgazdapártot, majd Magyar Gazdasági Szövetséget alakított Székelyudvarhelyen az OMP támogatottságának megtörése érdekében.⁶⁰

Az erdélyi magyar belső nyilvánosság kialakulását intenzív sajtóélet segítette elő, amelyben az OMP politikusai és a kritikusi is fontos szerepet töltek be. Az 1918 és 1924 között Paál Árpád szellemi irányítása alatt működő, Kolozsváron megjelenő *Keleti Újság* irányultsága polgári radikális volt, az ugyancsak kolozsvári *Ellenzék* ezzel szemben konzervatívabb szellemiséget képviselt. 1927-ben az OMP megvásárolta a *Keleti Újságot*, amely ezt követően a párt hivatalos lapjaként működött. Az *Ellenzék* ugyanakkor Bánffy Miklóshoz⁶¹ került, akinek az OMP-hez viszonyítva liberálisabb, a román kormányza-

Polgári Demokratikus Blokkjával együtt.

⁵⁸ A gyűlésen a Magyar Néppárt részéről Kecskeméthy István és Kós Károly is részt vett. Emellett magyar munkásokról is tudunk, akik a nagygyűlést támogató szociáldemokraták, illetve a Nemzeti Parasztpárt agitációja nyomán fejezték ki elégedetlenségüket. Ld. Scurtu, 1994. 94.

⁵⁹ Mikó, 1941. 87.

⁶⁰ Bárdi, 2013. 423.

⁶¹ Gróf Bánffy Miklós 1918 előtt szabadelvű, pártonkívüli, majd Alkotmánypárti képviselő volt. 1906 és 1909 között Kolozsvár és Kolozs vármegye főispánja. A világháború alatt katona, több külföldi diplomáciai megbízatást kap a Tisza-kormánytól. Bethlen István kormányában 1921 és 1922 között külügyminiszteri tisztséget töltött be. 1926-ban költözik Erdélybe, és azzal a kikötéssel ad neki I. Ferdinánd állampolgárságot, hogy tíz évig nem politizál.

ti körök felé is nyitó irányvonalát képviselte.⁶² A korszakban ugyancsak meghatározó volt az erdélyi magyar újságok közül legnagyobb példányszámban eladott, az OMP-vel szemben gyakran kritikus *Brassói Lapok*. Ez kezdetben konzervatív volt, majd 1924-től polgári radikális, később hangsúlyosan baloldalivá vált.⁶³

Az OMP mellett „internacionalista alapon álló” politikai szervezetek is működtek az országrészben. Ilyen volt a szociáldemokrata párt, valamint 1921-től a kommunista mozgalom.

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1890-es alapítása után sorra hívta életre a nagyobb erdélyi városokban, valamint az iparvárosokban a titkárságait. Így Erdélyben 1908-ra Aninán, Aradon (itt román titkárság is működött), Kolozsváron, Lugoson, Nagyváradon, Szatmárnémetiben, Temesváron működött állandó területi szociáldemokrata párttitkárság.⁶⁴

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt román tagozata azután csatlakozott az 1893-ban alapított Romániai Szociáldemokrata Munkás Párthoz (RSZDMP), hogy Josif Jumanca és Ioan Fluieraş szociáldemokrata politikusok vezetésével részt vett a gyulafehérvári nagygyűlésen és az akkor létrehozott Kormányzótanács munkájában. Az impériumváltás után az erdélyi magyar szociáldemokraták is az RSZDMP tagjaivá váltak.

1920-ra alakították meg az Erdélyi és Bánsági Szakszervezeti Tanácsot, amelynek Kolozsváron volt a székhelye, és mintegy 80 000 szervezett munkást tudott a sorai között. A Tanács titkára Ioan Fluieraş lett, a vezetőségében ugyanakkor szép számmal találunk magyarokat is, mint például a magyarheményi születésű Bartalis Sándort, a nagyváradi Rozvány Jenőt vagy a kolozsvári Jordáky Lajost. Mellettük Csernovicben és Bukarestben működött hasonló Szakszervezeti Tanács. Az 1920 áprilisában összeült romániai Szocialista Pártok nagytanácsa elvetette a Harmadik Internacionáléhoz való csatlakozásra vonatkozó javaslatot, és a Második Internacionálé keretében folytatták a tevékenységüket.⁶⁵

A szociáldemokraták következetesen kiálltak a kisebbségi jogok mellett. Az 1921-es általános sztrájktól kezdve az erdélyi bányászok, vasutasok és más köztisztviselők sztrájkjainak többsége mögött ők álltak. Kolozsváron, Nagyváradon, Temesváron és Marosvásárhelyen voltak a legerősebb szervezeteik. Magyar nyelvű újságaikat a cenzúra kijátszása céljából változó címek alatt jelentették meg. Így 1919 januárja és 1920 decembere között *Erdélyi Munkás*, ezután *Küzdelem*, 1921 második felétől *Népakarat*, majd 1922 után újra *Erdélyi Munkás* címmel jelent meg. Később *Romániai Népszava* lett az újságuk címe, aztán 1929-től *Munkás Újság* címen jelent meg, egészen 1934-ig, amikor felvette az *Előre* nevet.⁶⁶

A magyar szociáldemokrata munkások egészen 1927-ig autonóm módon voltak a föderatív alapon működő, önálló kongresszusokat tartó és tartományi vezetőségek által irányított RSZDP tagjai. Az RSZDP egyik legkiemelkedőbb politikusa – Bartalis Sándor

⁶² Balogh, 1981.

⁶³ Bárdi, 2013. 444.

⁶⁴ Részletek a pártvezetőség jelentéséből a Szociáldemokrata Párt 1907. március 15-től 1908. március 15-ig kifejtett tevékenységéről. In: Erényi–Vincze–Mucsi–Kende, 1966. 76.

⁶⁵ Lakatos, 2005. 56–60.

⁶⁶ Balogh, 1981.

mellett – ebben az időszakban Lakatos István kolozsvári nyomdász volt. Lakatos Kolozsváron lépett be a szervezetbe, majd Bukarestben 1927-től az *Adeverul* nyomdászaként lett az RSZDP magyar tagozatának titkára, majd elnöke. 1928-ban az RSZDP is szövetkezett a demokratikusabb államvezetést ígérő nemzeti parasztpártiakkal, s így kilenc mandátumhoz jutottak. A nemzeti parasztpártiak kormányzása azonban nem hozta el a kívánt változásokat, ezért az RSZDP továbbra is gyakran kritizálta a kormányt, főleg szociális és kisebbségi kérdésekben.⁶⁷

A Kommunisták Romániai Pártja, a Komintern Szekciója (innen: KRP) 1921-ben alakult meg, azután, hogy május 8-i kongresszusával kimondta az elszakadását az RSZDP-től. A kongresszuson 540 küldött vett részt, akik elvileg 45 086 párttagot képviseltek. Itt mondták ki azt is, hogy a Harmadik Internacionálé részlegeként a Komintern céljait tekintik magukénak. Tehát a Romániának juttatott Erdély, Bukovina és Besszarábia ügyében is a Komintern álláspontját fogadták el: az önrendelkezés jogát egészen az elszakadásig. Mindez felkeltette az államvédelmi szervek érdeklődését, amely szovjet ügynököket látott bennük. Ezért 1921-ben a Gheorghe Cristescu főtitkár irányította párt vezetőit – többek között a nagyváradi Breiner Bélát és a nagyszalontai születésű Rozvány Jenőt –, valamint Max Goldsteint, a román Szenátus épületénél 1920-ban történt bombamerénylet szervezőjét és tettestársait egy összevont perben börtönbüntetésre ítélték. Ennek folyományaként – és a besszarábiai Tatar-Bunar-i, szovjet ügynökök által 1924 szeptemberében kirobbantott lázadás bosszújaként – 1924-ben a román állam betiltotta a kommunista párt működését. Elkobozták a párt archívumát, bezárták az épületeit, és az időközben kétezres létszámra csökkent tagság illegálitásban kényszerült folytatni a tevékenységét.

Ennek megfelelően a párt harmadik kongresszusát már Bécsben tartották, ahol a sáromberkei Köblös Eleket választották meg első titkárnak. Ezután 1928-ban Harkovba hívták össze a pártkongresszust, ahol az ukrán származású Vitalij Holosczenko lett a pártfőtitkár, majd az ötödiket Moszkva mellett, Gorikovába szervezték meg, 1931-ben. Eközben a párttagság egy része – például Ana és Marcel Ana Pauker, Köblös Elek vagy a Szilágy megyei Szamosudvarhelyen született Goldberger Miklós (Nicolae) – megjárta Moszkvát, ahol a Komintern ideológiai képzésben részesítette őket. Azok, akik Romániában folytatták a tevékenységüket – többek között Gheorghe Gheorghiu-Dej, Emil Bodnăraș, Gheorghe Maurer vagy a dési Szenkovics Sándor (Alexandru Sencovici) –, folytatták a földalatti szervezőmunkájukat. 1925-ben létrehozták a Paraszt-Munkás Blokkot⁶⁸ (innen: PMB), amelyik a párt fedőszerveként vett részt a romániai választásokon. A PMB megalakításában és vezetésében többek között a nagyszalontai születésű, de Nagyváradon tevékenykedő Rozvány Jenőnek volt kiemelkedő szerepe. A marosvásárhelyi Turnowsky Sándor, a Galilei Kör egykori alelnöke 1928-ban indult a párt listáján, sikertelenül. A kommunista párt fedőszervének 1931-ben végül sikerült bejutni a parlamentbe öt képviselővel. Ezek közül Rozvány Jenő és a bukaresti Imre Aladár voltak magyarok. A PMB képviselői mandátumait megsemmisítették a választást követően.

⁶⁷ Bárdi, 2013. 514–516.

⁶⁸ Blocul Muncitoresc-Țărănesc. Magyar forrásokban gyakran: Városi és Falusi Dolgozók Blokkja.

Rozvány kezdetben szociáldemokrata volt, azonban mint a RSZDMP Moszkvába, az Internacionáléhoz való csatlakozás előtti tárgyalásra 1920-ban küldött delegáció tagja, részt vett a KRP 1921-es megalakításában, majd egy évre börtönbe zárták. I. Ferdinánd 1922-es amnesztiája segítségével szabadult, majd hazatért Erdélybe.

A kommunista mozgalomnak Erdélyben és Besszarábiában voltak főképp támogatói, s a PMB szavazóinak kétharmada is Erdélyből került ki. A kommunista mozgalom magyar származású tagjai közül többen a párt főtítkári tisztségéig vitték: így Köblös Elek 1924 és 1928 között, majd a Brassó megyei tatrangi Fóris István (Ștefan Foriș) 1940 és 1944 között. De fontos szerepet töltöttek be a KRP szervezeti életében a Háromszék megyei lemhenyi Luka László (Vasile Luca) és a nagyszalontai Mogyorós Sándor (Alexandru Moghioroș) is.

Mindezek ellenére a kommunista mozgalomnak nem sikerült széles tömegmozgalmá válnia: ténylegesen egyfajta politikai szektaként működött. Arra vonatkozólag, hogy hányan lehettek azok, akik párttagság nélkül szimpatizáltak a kommunistákkal, csak becsléseink lehetnek. A KRP 1926-ban 1661, 1928-ban 500, 1931-ben 600, 1933-ban pedig 1635 pártkönyvvel rendelkező tagot számlált. 1931-ben ebből magyar 440, román 375, zsidó 300, bolgár 140, orosz 100, moldován (besszarábiai) 70, ukrán 70, egyéb 170.⁶⁹ A pártkönyvvel rendelkezők körében többségben voltak a kisebbségek, és azok közül is a legnagyobb csoportot a magyarok alkották.

Abban, hogy a kommunistákat a romániai kisebbségek nagyobb mértékben támogatták, az erdélyi és bánági munkásmozgalmi hagyományok mellett az is szerepet játszott, hogy a párt kisebbségpolitikai álláspontja vonzó lehetett a nemzetiségi elnyomástól szenvedők számára. A kisebbségi kérdésben ugyanis a KRP a Komintern 1924-es, ötödik kongresszusában kidolgozott álláspontot tette magáévá. Ez elítélte az első világháborút lezáró békerendszert, és az utódállamok kommunista pártjait a kisebbségek „nemzeti forradalmi mozgalmainak” támogatására szólította. Nemcsak az önrendelkezésre való jogot mondta ki, hanem azt is, hogy ezeknek a népeknek joguk van a teljes politikai elszakadást választani. A lengyel, román, csehszlovák, jugoszláv és görög kommunista pártokat emellett azzal bízta meg, hogy hozzanak létre kommunista sejteket a kisebbségek nemzeti mozgalmain belül. A kongresszus határozata kitért Erdély kérdésére is, amelynek Dobrudzsához hasonlóan a Romániától való elszakadását és függetlenségét javasolta.⁷⁰ A Komintern álláspontja Erdély kérdésében, valamint a kisebbségekkel kapcsolatban egészen 1935-ig változatlan maradt.

A párthierarchiában legmagasabb tisztséget betöltő főtítkár a fedőszerveket és a törvényen kívüli mozgalmat is irányította. Az illegális kommunista párt sejtszerűen épült fel, és tartományi bizottságok irányították a munkáját. A sejtek konspiratív gyűléseket tartottak, röplapokat sokszorosítottak, és maradéktalanul végrehajtották a pártközpont által kiadott feladatokat. A pártnak nő- és ifjúsági mozgalma, területi szervei és különböző feladatokkal – mint például a propaganda vagy szervezeti kérdések – foglalkozó szakosztályai voltak.⁷¹

⁶⁹ Novák, 2006. 62–77.

⁷⁰ Francois Fejtő, 1988. 91–97.

⁷¹ Erre például lásd a Csík megyei kommunista sejtek és szervezetek Kominternig visszavezetett, alá-

A romániai magyar kommunista mozgalomban jelentős szerepet játszottak azok a Tanácsköztársaság idején politikai vagy katonai szerepet vállaló emigránsok, akik a rendszer bukása után a szomszédos államokban kerestek menedéket. A többségében képzett marxista, kiterjedt nemzetközi kapcsolathálóval rendelkező emigránsok nemcsak lapalapításokkal és személyes befolyásukkal hatottak közegükre, hanem legtöbbször aktív szerepet vállaltak a mozgalomban is. A Romániában tevékenykedő kommunista emigráció tagjai közé tartozott többek között Antal Márk, Jász Dezső, Dienes László és Gaál Gábor.

A kommunisták nagy hangsúlyt fektettek a sajtóban kifejtett propagandára. A romániai sajtócenzúra kikerüléséért – a szociáldemokratákhoz hasonlóan – gyakran változtatták a kommunista újságok megnevezését. Ugyanakkor igyekeztek a munkásokhoz, parasztokhoz, értelmiségiekhez, valamint az ifúsághoz is szólni.

A nagykarolyi születésű, a magyar Vörös Hadseregben is szolgáló, a bécsi kommunista emigráció 1921-ben Erdélybe költöző tagja, Jász Dezső szerkesztette a Brassóban 1921-től kiadott *Világosságot*, majd az 1921–1923 között Marosvásárhelyen megjelentetett *Előré*t. Jász a földalatti mozgalomban a bécsi kommunista központtal való kapcsolataért is felelt. A lapok munkájában Rozvány Jenő és Fóris István (Ștefan Foriș) is részt vett. Miután az *Előré*t is betiltották, Jász a *Munkás* című, Bukarestben nyomott lapot szerkesztette 1923 és 1924 között. A *Munkás*nál dolgozott az ekkor Marosvásárhelyen élő, gyergyóbékási születésű Kahána Mózes, itt szerkesztett a sáromberkei Köblös Elek és a Bihar megyei Körösgyéresen született Encsel Mór is mint lapszerkesztő. Miután a hatóságok a *Munkást* is betiltották, és Jász román állampolgárságát megvonták, illetve kiutasították az országból, a bukaresti Imre Aladár vette át a lap szerkesztését, amelyik ezután *Munkásélet* címmel jelent meg. 1927-től 1931-es betiltásáig Encsel Mór vezette a lap szerkesztését.⁷² A korszakban gyakran csak egyetlen számot megért lapok mellett a Bukarestben 1924 decembere és 1927 decembere között kiadott *Ifjú Leninista*, a KRP ifjúsági szervezetének a lapja jelent meg rendszeresen. 1929 és 1933 között adták ki a *Kommunisták Romániai Pártja Erdélyi Tartományi Értesítőjét*, valamint a bánági megfelelőjét, különböző címek alatt.⁷³

A párt propagandatevékenysége nem merült ki a változó címek alatt megjelenő lapok megjelentetésében: legtöbbször röpiratokat szerkesztettek, amelyeket a munkások, de néha a földművesek között is terjesztettek.

A kommunista, ugyancsak a Tanácsköztársaság emigrációjához tartozó Dienes László alapította Kolozsváron a *Korunk* című folyóiratot. Az 1926-tól megjelenő lapnak Dienes volt a főszerkesztője, majd 1929-től a folyóirat társszerkesztője a szintén a Tanácsköztársaság emigrációjához tartozó Gaál Gábor lett, aki 1931-ben vette át teljes mértékben a

rendeltségi viszony szerint ábrázolt vázlatát. Román Nemzeti Levéltár Központi Levéltára, Bukarest (Arhivele Naționale Române, Arhivele Centrale București; innen: ANR ANIC), Col. 96: Az igazságszolgáltatási, titkosszolgálati és csendőrségi szervek által a munkásmozgalmi aktivisták ellen összeállított peranyagok gyűjteménye (Colecția Procese întocmite de organele Justiției, Siguranței și a Jandarmeriei pentru comuniști, militanți ai mișcărilor muncitorești și ai organizațiilor de masă revoluționare), 1606-as dosszié (innen: D.), f. 9. A dokumentum dossziébeli számozása nem egyértelmű, az utolsó kivehető, két oldallal korábbi számozás a 7-es.

⁷² Balogh, 1981.

⁷³ Balogh, 1991. 334–339.

Korunk irányítását. Dienes 1928-ban – válaszul arra, hogy a vasgárdista diákok megverték – először Berlinbe, majd 1931-ben Moszkvába költözött.

Gaál vezetésével a *Korunk* a doktriner és dogmatikus kommunista álláspont felé közeledett, annak ellenére, hogy Dienes 1926 februárjában, beköszöntőjében a *Korunkat* egy olyan folyóiratnak képzelte el, amelyik „nem fog egységes világszemléletet képviselni”.⁷⁴

A párt választási fedőszerveként működő Munkás-Paraszt Blokk mellett egy sor olyan szervezet létezett, amelyek propagandával, illetve a földalatti mozgalomban végzett munka miatt lebukott párttagok védelmével foglalkozott. A második típusú feladatot, a lebukott párttagok bíróság előtti védelmét, valamint az ilyen esetekben a külföldi közvélemény támogatását a Vörös Segély nevű szervezet igyekezett ellátni. A munkások védelmében már 1924-től működött a Munkássegély, valamint a Vörös Segély, amelyeket a KRP-hez hasonlóan Moszkvából irányítottak, az 1922-ben alapított Nemzetközi Vörös Segély, illetve a Nemzetközi Munkássegély helyi szervezeteként. A húszas években a Vörös Segélynek Bukarestben működött a központi szerve, de Erdélyben és a Bánságban is voltak helyi szekciói. A KRP 1924-es betiltása egyben a Vörös Segély törvényen kívül helyezését is jelentette. A szervezetet ugyancsak a KRP Központi Bizottságából irányították az ezzel megbízottak.

Az internacionalista alapon szervezett munkások a nagyobb ipari központokban – mint például a Zsil-völgyi bányászvárosokban, Brassóban, Kolozsváron vagy Nagyváradon – gyári munkástanácsokat működtettek, és önszervező szervezeteket tartottak fent. A Komintern instrukcióinak megfelelően az erre a feladatra kizemelt kommunisták kettős pártkönyvvel rendelkeztek: a szociáldemokrata szervezetekben fejtették ki a tevékenységüket, miközben a kommunista vezetéstől kapták az utasításaikat.

A főleg szociáldemokraták által uralt munkástanácsok vezetői a húszas évek végére egyre inkább szembekerültek a hatalommal amiatt, hogy a kialakult gyakorlat szerint az esetlegesen bért vagy az elbocsátottak újraalkalmazását követelők vezetőit letartóztatták. Az erre válaszul beinduló tüntetéseket és gyakran egész ágazatokat megbénító sztrájkokat az adott körzetre vonatkozó ostromállapot elrendelése követte. Gyakori volt a halálos áldozatokkal járó, a munkások és a karhatalmi erők összecsapásával járó összetűzés.⁷⁵ Ilyen volt például a lupényi szénbányászok 1929. évi sztrájkja, amit a bércsökkenések és az elbocsátások miatt hirdettek meg. A sztrájkot katonai erővel verték le, ami legalább harminc halálos áldozattal járt.⁷⁶

⁷⁴ Dienes, 2016. 10.

⁷⁵ Durandin, 1998. 264.

⁷⁶ Szász, 1988. 1736.

A Magyar Dolgozók Országos Szövetsége (MADOSZ) megalakításának előzményei

Az 1930-as évek elején Románia két világháború közötti történetének legsúlyosabb gazdasági és szociális válságával került szembe. A világgazdasági válság derékba törte az 1928 után kormányzó Nemzeti Parasztpárt népszerűségét. A pártnak a nyugati tőke bevonására épülő gazdaságpolitikája is kudarcot vallott. A sűrűn váltakozó kormányok csökkentették a közalkalmazottak fizetéseit, miközben elszabadult az infláció. 1930-tól Románia királya I. Ferdinándnak a trónról korábban lemondott fia, II. Károly lett, aki arra törekedett, hogy a két legfontosabb politikai erőt, a Nemzeti Parasztpártot és a Nemzeti Liberális Pártot háttérbe szorítsa.

Ez a politikai és gazdasági környezet a szélsőséges mozgalmak megerősödésének kedvezett. A szélsőjobboldali Vasgárda, valamint a Kommunisták Romániai Pártjának aktivitása érezhető módon megerősödött. Mégis a Vasgárda volt az, amelyik nagyobb támogatottságra tudott szert tenni. A mozgalom tagjai antiszemita és kisebbségellenesek voltak. A Vasgárda nem riadt vissza a politikai gyilkosságoktól sem: 1933-ban meggyilkolták Ion Gheorghe Duca miniszterelnököt, és emiatt a hatóságok betiltották a pártot.

A Kommunisták Romániai Pártja (KRP) Moszkva mellett tartott V. Kongresszusán – amelyen a Komintern részéről Kun Béla is részt vett –, 1931-ben határozta el, hogy Erdélyben létre fognak hozni az OMP-n belül egy baloldali ellenzéki tömörülést, valamint azt is, hogy a Nemzeti Parasztpárttal szemben létesítsenek egy baloldali szervezetet. Ugyanitt döntötték el, hogy a kisebbségi sérelmeket okozó hatósági intézkedések ellen az eddigieknél is határozottabban fognak kiállni, valamint azt, hogy Besszarábiában és Bukovinában a teljes elszakadás lesz a kommunisták által hangoztatott jelszó.⁷⁷ A KRP KB-től az OMP belső ellenzéke megszervezésének feladatát egy kolozsvári ügyvéd, Kohn Hillel kapta.

Kohn Hillel 1891. június 26-án született Kolozsváron, zsidó kispolgári családban. Annak ellenére, hogy az ezredfordulóra a család nehéz anyagi helyzetbe került, befejezte a középiskolai tanulmányait, majd mások korrepetálásával finanszírozva tanulmányait elvégezte a jogi egyetemet is. 1912-ben doktorált. 1918-ban ott találjuk az Erdély-szerte szerveződő nemzeti mozgalmak aktivistái között: az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség titkára. Kohn egyre határozottabb baloldali beállítottságának azonban nem felelt meg a cionizmus, így lemondott tisztségéről, és a baloldali zsidó főiskolás szervezet, az *Ezra*, valamint a *Hitachduth* szervezetek vezetésében folytatta tevékenységét. Publicisztikai munkáját – amelyet már 1918 előtt elkezdett a rövid életű *Erdélyi Zsidó Lapokkal* – a kolozsvári *Új Kelet* alapító tagjaként folytatta.⁷⁸ Miután végigkövette a kommunista Szenkovics Sándor, Kertész Rezső ügyvéd és mások elleni bírói eljárást Kolozsváron, a marxizmus tanulmányozásába fogott, valamint egyre nagyobb érdeklődéssel követte a Szovjetunióról szóló sikerpropagandát. Emellett elmélyült a szovjet irodalomban is. Kohn életében saját visszaemlékezése szerint ez az 1928-as kommunista per jelentette a törést.

⁷⁷ Lipcsey, 1987. 79–89.

⁷⁸ Gidó, 2012. 127–164.

Kohn ezután egyre kevesebb kapcsolatot tartott fent a zsidó szervezetekkel, és 1930-tól kezdve bekapcsolódott a földalatti kommunista párt munkájába. Ezt megelőzőleg is voltak kapcsolatai a baloldali mozgalmakkal: 1930-ig ő vezette a Munkássegély jogi osztályát. A Munkássegélynél felvilágosító jellegű szemináriumokat tartott, majd 1931-ben a Munkás-Paraszt Blokk választási manifesztumát szerkesztette a párt megbízásából. Eközben bekapcsolódott a földalatti mozgalmakba is. Miután a Vörös Segély illegális szárnyában bizottsági taggá választották, megszaporodtak a pártmegbízásai. Így például 1931-ben Kohn az, aki a párt nevében Bécsben tárgyalt a kommunista *Neuer Deutscher Verlag* újsággal arról, hogy Kolozsváron, magyar nyelven adják ki az újság cikkeit. Annak ellenére, hogy a tárgyalás nem járt sikerrel, Kohn párton belüli pályája továbbra is felfelé ívelt.

Ugyancsak 1931-ben kapta megbízását arra vonatkozóan, hogy minél több értelmiségit nyerjen meg a párt számára. Decembertől vette fel a kapcsolatot Petru Groza Hunyad megyei ügyvéddel. Kohn Groza számára a párt megbízásából kommunista ideológiai képzéseket tartott, aki egyre közelebb került a párthoz. Emellett az 1932 májusában összesen négy számot megért kommunista beállítottságú politikai hetilapot, a *Világosságot*⁷⁹ szerkesztette Adalbert Wagner álnév alatt,⁸⁰ amiért letartóztatták. Annak ellenére, hogy a letartóztatása nem járt komolyabb következményekkel, ezt követően Kohn a román elhárítás célkeresztjébe került.

Az 1932. augusztus 28–31. közötti Nemzetközi Háborúellenes Kongresszuson Kohn a KRP küldöttségében vesz részt. Visszaújtán az ideiglenesen Berlinben tartózkodó Goldberger Miklóstól (Nicolae) és Nicholscha Vandától kapta a már említett feladatát: szervezzen az OMP-n belül ellenzéklet. Emellett még azzal bízták meg, hogy hozzon létre egy az OMP-vel szemben álló, a magyar parasztoknak szóló újságot, valamint hogy szervezzen egy háborúellenes mozgalmat saját sajtóorgánnummal.⁸¹

Kohn megkereste Demeter János kolozsvári ügyvédet, hogy indítson egy olyan kommunista újságot, amelyik a parasztoknak szól, és a kisebbségvédelmet is szolgálja.

Demeter János 1908. július 6-án született a Szolnok-Doboka megyei Kerlésen (ma Beszterce-Naszód megye). Sokgyermekes falusi jegyző fiaként nehéz anyagi körülmények között végezte el Kolozsváron a jogot. Kezdetben a konzervatív Sulyok István OMP-s politikus környezetében dolgozott. Demeter testvérével, Bélával együtt ekkor került kapcsolatba a falukutató szociológiával, ami a harmincas évek elejére meglehetősen népszerűségnek örvendett az erdélyi magyar fiatal értelmiségiek körében is.

Demeter már annak a generációnak volt tagja, amelyik Nagy-Romániában szocializálódott, és így például jobban ismerte az állam nyelvét. Ez a generáció elégedetlen volt az Országos Magyar Pártban tevékenykedő idősebb és régi vágású politikusok teljesítményével. 1930-ban ő az egyik alapítója az *Erdélyi Fiatalok* folyóiratnak, amelyik az új generáció hangjaként szeretett volna működni. Ekkor lett a Bánffy Miklóshoz közel álló *Ellenzéknek* is belső munkatársa.

⁷⁹ Ekkorra Kohnnak sikerül elérnie, hogy Petru Groza 15 000 lejrel támogassa a *Világosság* megjelenését. Emellett Groza arra is vállalkozik, hogy a kommunista perekben ügyvédként védje a kommunista mozgalom lebukott tagjait. Kohn Hillel: Autobiografie, ANR ANIC, Col. 96, D. 6533, f. 112.

⁸⁰ Dávid Gyula, 2010. 1163.

⁸¹ Kohn Hillel: Autobiografie. ANR ANIC, Fond Nr. 96., D. 6533, f. 109–113.

A teológiai tanulmányokat folytató, majd vallástanárként a kolozsvári református kolégiumban elhelyezkedő sepsiszentgyörgyi László Dezső, valamint a fogorvos, író Jancsó Béla által irányított *Erdélyi Fialatok* az ideológiamentességet tűzte zászlajára. A folyóirat az Országos Magyar Párttal és annak az új generáció integrálására vonatkozó igyekezeteivel is szembehelyezkedett. A lapalapításkor éppen ez volt szempont: Jancsó többek között azért érezte fontosnak a lap elindítását, hogy nehogy az OMP ellenőrizhesse a romániai magyar fiatalok gondolkodását. Az *Erdélyi Fialatok* szerkesztői között találjuk a már említett Demeter Jánoson, Demeter Bélán, László Dezsőn és Jancsó Bélán kívül többek között Mikó Imre jogászt, Bányai László Franciaországot megjárta franciatanárt, újságíró és Péterffy Jenő jogászt.

A lap mindezek mellett a harmincas évek faluszociológiai, az egyszerű nép felé fordulást hirdető irányzatát követte, és emiatt falusi szemináriumokat, gyakorlati munkákat tartott.⁸² Az előbbieken vázolt szembenállás az OMP-s politikusokkal nem bizonyult végérvényesnek, és annak ellenére, hogy ez az új generáció már lényegesen másként értelmezte a kisebbségi létet,⁸³ a régi generációval való szembenállás leginkább abból az érzésből táplálkozott, hogy úgy érezték, valamilyen új vonalra lett volna szükség az OMP sérelmi politikájához viszonyítva. Az *Erdélyi Fialatok* a tényleges társadalomszervezésben, a széles népi rétegekhez való eljutásban látta a kiutat.⁸⁴ Ezzel egy új irány jelent meg az erdélyi értelmiségi közösségépítési kísérletek között. A néphez való fordulást, valamint az ideológiamentességet hangoztató nemzedéki folyóiratot szerkesztők szellemisége sok tekintetben a felvidéki Sarlóhoz vagy a magyarországi Bartha Miklós Társasághoz hasonlított, amelyekkel kapcsolatban álltak, és amelyektől eszmei szempontból merítettek.

Az Országos Magyar Párt arra törekedett, hogy ezt az aktív, felkészült fiatalságot bevonja a munkájába. Éppen ezért az OMP politikusai az *Erdélyi Fialatok* szerkesztőit többször is megkeresték azzal a céllal, hogy vagy a párt munkájának a segítségét kérik, vagy hogy különböző tisztségek felajánlásával megnyerjék őket. Végül sikerült többüket is bevonni az OMP munkájába: Péterffy Jenő az OMP színeiben indult képviselői helyért, Mikó pedig a párt bukaresti irodájában kezdett dolgozni.⁸⁵

Az *Erdélyi Fialatok* ideológiamentességét feladó másik fontos csoport azoké volt, akik a kommunizmus ideológiájához közeledtek. Ide tartozott Demeter János és Bányai László is.

Demetert 1932-ben bocsájtották el a kolozsvári *Ellenzéktől* amiatt, hogy az Erdélyből származó kommunista Karikás Frigyes magyarországi statáriális bíróság elé utalása elleni tiltakozásképpen manifesztumot írt.

A munka nélkül maradt Demeter a kolozsvári Monostor utcán található Zayzonkertben kapta meg a Kohntól a radikális parasztlap megalapítására vonatkozó feladatát. A találkozón Kohn mellett Szirmai István kommunista párttag, Jancsó Elemér irodalomtörténész és Tamási Áron író is részt vett.⁸⁶ Szirmai István Zilahon, 1906-ban született

⁸² Horváth, 2007. 83.

⁸³ Fontos itt megemlíteni Makkai Sándor református püspök Magunk revízióját, mint a kisebbségi társadalom önkritikus útjának a kijelölését. Az Erdélyi Fialatokra hatással voltak a csehszlovákiai és magyarországi ifúsági falukutatósi programok és a román Dimitrie Gusti falukutató mozgalma is.

⁸⁴ Egry, 2015. 235.

⁸⁵ Horváth, 2007. 89.

⁸⁶ Balogh, 1976. 363–364.

értelmiségi családban. Párizsban, majd Kolozsváron tanult. 1929-ben lett párttag, majd 1930–31-től kezdve vett részt a kolozsvári kommunista mozgalomban.⁸⁷

Az *Falvak Népe* címmel és a kommunista párt finanszírozásával 5000 körüli példányszámban kiadott hetilap szerkesztőjeként és kiadójaként Demeter Jánost tüntették fel. A lap alcíme: *Földművesek és falusi szegények hetilapja*. Egy szám 2 lejbe került, míg egy évi előfizetésért 100 lejt kértek el. Ez az ár elérhetőnek számított az időszakban, ugyanis nagyjából egy darab tojás árának felelt meg.⁸⁸ A lap szerkesztősége és kiadóhivatala a kolozsvári Nicolae Iorga/Jókai utca 5. szám alá volt bejegyezve.

„Az elbocsátott munkatárs most a Falvak Népevel új magyar hetilapot indít a falvak népének, hogy az elhagyott, háttérbe szorított, elnyomott magyar földmives népet szerény erejével gyámolítsa és segítse a felszabadulás útján.

A program és a jelszó: elnyomott kisebbségi és dolgozó nemzet vagyunk, de a magyarság nagykereskedői: a grófok, bárók, bankárok, gyárosok és azoknak jó pénzért kiszolgáló papok akadályoznak a szabadság és a kenyér kivívásának küzdelmében. Félre velük!” – írta Demeter a *Falvak Népe* első számában, az 1932. szeptember 30-án megjelent, *Akasztfát vagy gyümölcsfát?* című vezércikkében.⁸⁹

Az újság a nemzeti sérelmeket hangsúlyozva, az egyszerű nép nyelvén beszélve igyekezett a kommunista eszméknek – osztálytársadalom, kizsákmányolás, a klérus szellemi dominanciája elleni harc – megnyerni a lap célközönségét, a parasztságot. A *Falvak Népe* ugyanakkor legfőbb ellenfelének a „magyar úri és klerikális reakció” politikai pártját, az Országos Magyar Pártot tekintette.

1932 novemberében Kohn Hillel és Demeter egy kommunista egyetemista csoport létrehozásával is próbálkozott, *Falvak Barátai Egyesület* néven. Az egyesület alapszabályzatát az alakuló ülésen, november 9-én fogadták el Kolozsváron. Az alapszabályzatot húsz egyetemista írta alá. A húsz aláíró közül név szerint Demeter Jánost, a *Falvak Népe* főszerkesztőjét, valamint Bács Albertet, Domjanschitz Albertet, Erdélyi Albertet, György Andort, Mayer Lászlót, Miklós Györgyöt, Princz Jánost, Putnoki Ernőt, Vincze Jánost és Vischer Istvánt, a kolozsvári Báthory–Apor Szeminárium egyetemistáit ismerjük.

Az egyesület politikai céljai megfelelték azoknak a céloknak, amelyeket Kohn a párttól kapott.

„Az egyesület célja a romániai kisebbségi magyar lakosoknak a megszervezése, tekintet nélkül a korra, nemre, vallásra, lakhelyre és foglalkozásra, hogy így egyesületbe tömörülve, társadalmi és kulturális feladatokat oldjanak meg. Abból a felfogásból indulva ki, hogy a Magyar Párt, valamint a jelenleg fennálló más magyar politikai és gazdasági alakulatok és pártok, politikai, vallási és kulturális szervezetek, egyesületek és intézmények nem állanak hivatásuk magaslatán, nem állanak a széles magyar néptömegek érdekeinek szolgálatában, hanem ellenkezőleg egy redukált népréteg, általában az erdélyi magyarok arisztokratáinak az érdekeit szolgálják, szükségesnek tartjuk egy olyan szervezet megalakítását, amely:

⁸⁷ Szirmai István: Önéletrajz. PIL, Szirmai István hagyatéka, 779/9. f. 1.

⁸⁸ Piaci árak Kolozsváron. *Falvak Népe*, 1933. január 13., ANR ANIC, Fond Nr. 27 (Uniunea Populară Maghiară, M.A.D.O.SZ. Magyar Népi Szövetség – MADOSZ innen: Fond Nr. 27.), Rola Nr. 375 (375-ös számú tekercs, innen: R. Nr. 377), f. 86.

⁸⁹ Demeter János: *Akasztfát vagy gyümölcsfát?* *Falvak Népe*, Kolozsvár, 1932. szeptember 30. ANR ANIC, Fond Nr. 27, Dosar Nr. 202 (202-es számú dosszié, innen: D.), f. 1.

a. A széleskisebbségi magyar népréteg szolgálatában a segítségünkre jöjjen az össze keletkező problémáinknál, akár gazdasági, társadalmi, vagy kulturális jellegűek is legyenek ezek.

b. Hogy a Magyar Párt és más eddig alakult politikai pártok és szervezetek által elhanyagolt népkultúrát fejlessze

c. Hogy kiegyenlítse a Magyar Párt által inaugurált és téves politikát, amely elárulja a kisebbségi néprétegek érdekeit, hogy megakadályozza azt a téves politikai és gazdasági törekvéseiben, hogy felvilágosítja és elvonja ettől a legtöbb esetben hamis nemzetiségű és demagog frázisoktól és igen gyakran terrorálással magához vont néprétegeket

d. Hogy tiltakozzon és küzdjön a magyarországi kormányoknak az erdélyi Magyar Párt által Erdélyben gyakorolt befolyása ellen. Ezt a befolyást a lecsatolt Magyar nép károsnak tekinti annál is inkább, mert a Magyarországon állandóan uralmon lévő kormányok uralma az ottani néprétegek érdekeivel is ellentétben van és azokat is elnyomja, mert csak így lehet építeni őszinte intenciókból fakadó akarattal testvéri kapcsolatot azzal a román néppel, amely szükségesnek és óhajtottnak tekinti az együttműködést. Ki kell írtani a nemzeti sovinizmus vad sarjait, hogy a romániai népek együttműködését megteremthessük és a meglévő kultúrájukat megőrizhessük” – állt a *Falvak Barátai Egyesület* Alapszabályában.⁹⁰

Az egyesület megalakulásáról a tizennegyedik aláíró, Vischer István adott hírt a kolozsvári Báthory–Apor Szeminárium vezetőségének. A szeminárium vezetősége kommunista szervezkedésnek minősítette az egyesület megalapítását. A hallgatók többsége ezután visszavonta az aláírását, arra hivatkozva, hogy Demeter félrevezette őket a szervezet valós céljait illetően. Demeter kénytelen volt visszavonni a szervezet hivatalos elismerésére vonatkozó törvényszéki eljárást is. A botrány hatására Mayer László, Bács Albert, Vincze János és Erdélyi Albert egyetemi hallgatókat kizárták a Báthory–Apor Szemináriumtól. Mayert ráadásul le is tartóztatták amiatt, hogy a Kolozsvár közeli Bács községben kommunista propaganda-előadásokat tartott, ami törvénybe ütköző cselekedetnek számított.⁹¹ Demeter sem tudta elkerülni a büntetőjogi felelősségre vonást: ellene izgatás címen indult eljárás. Másfajta felelősségre vonást kellett Miklós Györgynek elszedni, akiről a szeminárium vezetőségének kihallgatásai során kiderült, hogy a Sziguránca⁹² besúgója, és ezért a diáktársai elverték.⁹³

A Román Kommunista Párt Erdélyi Területi Bizottsága a harmincas évektől kezdve fektetett különös hangsúlyt azoknak a szemináriumoknak a megszervezésére, amelyek révén a „haladó értelmiségiek” ideológiai képzését szerették volna megvalósítani. Az 1898-ban, Hodgyán született, a Tanácsköztársaság idején vöröskatona, majd 1928 után a kolozsvári munkásmozgalomban tevékenykedő Józsa Béla vezette szemináriumi bizottság többek között Antal Márkot kérte fel ilyen szemináriumok tartására. Antal a Magyar Ta-

⁹⁰ Magyar egyetemi hallgatók szervezkedése Kolozsvárott. Dávid Mihály, a bukaresti követség kolozsvári útlevel-kirendeltsége vezetőjének 1933. január 31-i jelentése Magyar Antal bukaresti nagykövetnek. MNL OL, K63, 369, 37/b, f. 559-560.

⁹¹ A már említett, a kommunista jellegű szervezkedéseket törvényen kívül helyező 1924-es Márzescu-féle rendtörvény miatt számított tiltott tevékenységnek.

⁹² Szigurancă: a két világháború közötti Románia elhárítása. Az időszakban a belbiztonági kérdésekkel a Serviciul Poliției de Siguranță (A Rendőrség Biztonsági Szolgálat) foglalkozott, míg a külső elhárítás a Serviciul Secret de Informații (Titkos Hírszerző Szolgálat) hatáskörébe tartozott.

⁹³ MNL OL, K63, 369, 37/b, f. 556.

nácsköztársaság oktatási népbiztoshelyettesi funkcióját töltötte be, és Gaálhoz hasonlóan a legképzettebb erdélyi magyar marxisták között tartották számon. Az elismert matematikus kolozsvári lakásán vezetett szemináriumokon többek között az 1904-ben született nagysármási Csögör Lajos orvos és Demeter János vett részt rendszeresen. Ugyanakkor megfordult ott a Farkaslakán 1897-ben született Tamási Áron író, az 1911-ben született kolozsvári Csögör Erzsébet, Csögör Lajos felesége, az 1905-ben Marosújváron született Jancsó Elemér irodalomtörténész, az 1911-ben született bánffyhungyadi Mikó Imre jogász, az 1905-ben Körösbányán született Baumgarten (Bányai) László és az 1909-ben Csíksomlyón született unokatestvére, Mayer (Magyarosi) László, valamint az 1910-ben, Lippán született és közgazdasági tanulmányokat folytató Vincze János.⁹⁴

Kohn Hillel Vincze Jánossal és Demeter Jánossal közösen dolgozta ki az Országos Magyarpárti Ellenzék (OMPE) programját és felhívását.⁹⁵ Ezzel Kohn az KRP-től kapott megbízatásának megfelelően az OMP-n belüli, baloldali szervezkedésnek szerette volna lefektetni az alapjait. Az 1933. június 13-án alakuló OMPE programjában a fasizmus, a nemzetiségeket hátrányos helyzetbe hozó foglalkoztatáspolitikai és a szabadságjogok korlátozása ellen foglalt állást. Ugyanakkor a magyar közigazgatás és jogszolgáltatás megteremtését, az agrárreform-sérelem korrigálását, a magyar nyelvű állami iskolák, tanítóképzők és a kolozsvári egyetem magyar szekciójának létrehozását, valamint a magyar intézményrendszer támogatását tűzte ki céljává.

Az OMPE tehát a *Falvak Barátai Egyesület* Alapszabályával nagymértékben megegyező elveket képviselt. A politikai alakulat saját időszaki kiadványt jelentetett meg: az *Ellenzéki Közlönyt*. Az OMPE annak ellenére sem volt képes elérni a várt sikert – egy erős ellenzéki, baloldali csoportosulás létrejöttét –, hogy az OMPE megalakításában az OMP-vel személyes ellentét miatt szakító Desbordes Ernő ügyvéd, a Magyar Párt egykori Szamos megyei vezetője is részt vett. Desbordes azt követelte, hogy az OMP hívjon össze pártkongresszust, ahol belülről, szabadon és nyilvánosan kritizálhatják a párt működését, valamint hogy hagyjon fel a *Keleti Újság* hasábjain kifejtett „lejárato sajtókampánnyal”. Desbordes azt is kérte, hogy OMP fogadja el azt, hogy a csoportosulásuk az OMP-n belül szeretné kifejezni tevékenységét, tehát „belső ellenzéki szerepet” szán magának.⁹⁶

Azonban az OMPE sem bizonyult tartós kezdeményezésnek. Az *Ellenzéki Közlöny* három számot ért meg, sőt a kiadványt terjesztő Vincze János és Csűrös István kolozsvári egyetemi hallgatók ellen a hatóságok eljárást indítottak. A korszakban jellemző módon a román hatóságok a szervezkedés mögött magyar irredenta célokat sejtettek.⁹⁷ Az OMPE az 1933-as évi parlamenti választásokon is részt szeretett volna venni, de végül a választási rendszer visszasságai és a hatóságok visszaélései miatt ez sem sikerült.

A nemzeti parasztpárti Alexandru Vaida-Voievod kormánya 1933. február 3-án hirdetett szükségállapotot Bukarestben, Jászvásáron, Temesváron, Ploieștiben és a szom-

⁹⁴ Fuchs, 1970. 412–418.

⁹⁵ Kohn Hillel: Autobiografie. ANR ANIC, Col. 96, D. 6533, f. 112.

⁹⁶ Desbordes Ernő: Magyarpárti Egységbontás? *Ellenzéki Közlöny*, Kolozsvár, 1933. május 23. ANR ANIC, Fond Nr. 27, R375, 187–192.

⁹⁷ Legalábbis ez derül ki a szászfenesi helyi hatóságok jelentéséből, amelyben revizionizmussal vádolják az általuk kiadott *Ellenzéki Közlönyt*. Vincze János és Csűrös István peranyaga. ANR ANIC, Col. 96, D. 6385, f. 1–4.

szédos olajvidékeken azután, hogy januárban a bukaresti Grivica vasúti gyár munkásai sztrájkba kezdtek.⁹⁸ A kormányzat – annak ellenére, hogy megegyezett a Grivica munkásainak a képviselőivel – letartóztatta a megmozdulásokat szervezőket, majd egy az egész országra kiterjedő letartóztatási hullám véghezviteléhez kezdett hozzá. A bukaresti gyár szakszervezete ezért országos szintű, általános sztrájkot⁹⁹ szeretett volna előkészíteni. A szakszervezet küldöttei Kolozsváron is megjelentek.

A kolozsvári vasúti művek munkásai a kapcsolatfelvétel után, 1933. február 14-én kezdtek el sztrájkolni, tiltakozásképpen a kormányzat munkásellenes fellépése miatt, és azután, hogy a hatóságok bezárták a Vasúti Munkások Szervezetének a kolozsvári helységeit. Az általános elégedetlenségnek az is oka volt, hogy a hatóságok betiltottak egy sor, szintén a kommunistákhoz köthető szervezetet: a Háborúellenes Ligát, a Vörös Segélyt és a Munkás-Paraszt Blokkot.¹⁰⁰ A munkások „túszul ejtették” az üzem vezetőit, és bezárkóztak a kolozsvári vasúti művek telephelyeire, erre válaszul körbezárta őket a katonaság. Másnap a kolozsvári Dermata bőrgyár, a Transylvania bútorgyár, a Junas és a Raport vasöntöde munkásai is csatlakoztak a sztrájkhoz a körbezártak szirénajelzéseire válaszolva. A vasúti művekbe zárt munkások kiszabadítására indult munkások megütköztek a kivezényelt rendvédelmi erőkkel. Az utcai harc nyomán egy munkást haslövéllel szállítottak kórházba, míg maga a rendőrség kerületi főkapitánya is öntudatlan állapotban, súlyos belső sérülésekkel maradt az úton.¹⁰¹

A sztrájkot végül letörték, és háromszáznál is több munkást tartóztattak le. Ugyanakkor Kohn Hillelt is őrizetbe vették, azonban őt ötnapos előzetes letartóztatása után kénytelenek voltak elengedni, ugyanis semmilyen bizonyítékot nem találtak arra a vádra, hogy ő állt volna a szervezkedés mögött.¹⁰²

Kohn Hillelt 1933-ban még egyszer előzetes letartóztatásba helyezték: az év augusztusában Temesváron Bonczidai Anna kommunista futár lebukása révén egy újabb kommunista szervezkedést számoltak fel. A pártközpont által Temesvárra küldött Encsel Mór által működtetett, kiterjedt hálózat a Zsil-völgyi meg a petrozsényi bányászokat szerette volna megszervezni. Mind Bonczidai Annát, mind a régi kommunistaként ismert kedvesét, a temesvári Gaál Kálmánt, valamint a szervezkedés vezetőjét, Encsel Mórt letartóztatták. A kihallgatásuk során mindhárman elismerték bűnösségüket. Encsel kihallgatása azonban tragédiába fulladt: a kommunista vezető meghalt a börtönben. A hatóságok állítása szerint Encsel felakasztotta magát a börtöncellájában, azonban a munkásmozgalmi körökben és Temesváron az terjedt el, hogy a rendőrök verték holtra, s akasztották fel később a holttestét. Végül a temesvári rendőrparancsnok kénytelen volt bemutatni a holttestet, hogy eloszlassa a kételyeket. A közmeggyőződés azonban továbbra is az maradt,

⁹⁸ Durandin, 1998. 264.

⁹⁹ Ezekben az akciókban tűnt fel Gheorghe Gheorgiu Dej és Nicolae Ceaușescu, akik később mindketten a Román Munkáspárt, majd Román Kommunista Párt főtitkárai lettek.

¹⁰⁰ Durandin, 1998. 264.

¹⁰¹ Kommunista tüntetések és munkássztrájkok Erdélyben. Dávid Mihály, a bukaresti követség kolozsvári útlevel-kirendeltsége vezetőjének 1933. február 18-i jelentése Magyar Antal bukaresti nagykövetnek. MNL OL, K63, 369, 37/b, f. 550.

¹⁰² Kohn Hillel: Autobiografie. ANR ANIC, Col. 96, D. 6533, f. 112..

hogy Encsel fogva tartói voltak a felelősek a haláláért. Köztudott volt ugyanis, hogy a hatóságok vallatási módszerei közé tartoztak a fizikai bántalmazások is.

A Bonczidai lakásán talált iratok alapján az egész Bánságra, valamint Erdélyre is kiterjedő letartóztatási hullám indult el. Kohn Hillelt is így tartóztatták le, azonban Kohn ekkor sem volt hajlandó elismerni a pártkapcsolatait, és a hatóságok, bizonyítékok hiányában újra szabadlábra helyezték.¹⁰³

1933 őszére Baumgarten (Bányai) Lászlót is perbe fogták. Baumgarten Majláth Gusztáv Károly gyulafehérvári püspök kegyeltjeként tanult a gyulafehérvári papnevelőben, majd az erdélyi katolikus vagyont igazgató Státus ösztöndíjával folytatott tanulmányokat Grenoble-ban, majd később Párizsban. A magyar fiatalok franciaországi képzésének ötlete a felekezeti iskolákat irányító egyházaktól származott, amelyek így szerették volna elérni, hogy ne a román állam nevezzen ki franciatanárokat a felekezeti iskolákba. Bányai franciaországi tanulmányútjáról meggyőződéses kommunistaként tért haza. A huszonhat éves fiatal ember a csíkszeredai Római Katolikus Főgimnázium franciatanáraként kapott katedrát.

Bányait iskolája 1933. szeptember 28-án Brassóba küldte az ott érettségiző diákok felügyeletére. Szeptember 30-án este Bányai a brassói vasútállomásra egy kommunista propagandaanyagokat tartalmazó borítékkal ment, ahol – valószínűleg már korábban követték a titkosszolgálat emberei – igazoltatták, megmotozták, és előzetes letartóztatásba helyezték. A nála talált kommunista újságok és párthatározatok mellett Bányai birtokában volt egy olyan vázlat is, amelyiken a Csík megyei kommunista csoportosulásokat ábrázolta.¹⁰⁴

Bányai azzal védekezett, hogy nem tudott a boríték tartalmáról, és csak a Magyar Párt ellen megfogalmazott dokumentumok Csíkszeredába szállításának feladatát vállalta el egy ismeretlentől. Az ellene indított perből kiderül az is, hogy Bányai már csíkszeredai tanári működése közben kommunista eszméket terjesztett a diákjai között, miközben folyamatosan fenntartotta kommunista kapcsolatait, többek között unokatestvérével, Mayer Lászlóval. Így például Merly István tizenkilenc éves, a csíkszeredai római katolikus főgimnáziumtól eltanácsolt diák is a hatása alá került. A tanulmányait az udvarhelyi római katolikus főgimnáziumban folytató Merly felvette a kapcsolatot az ottani kommunista sejtekkel, és a baráti köreiben is megpróbálta terjeszteni a kommunista eszméket. Végül Bányai és Merly levelezése, de a Bányainál talált dokumentumok sem bizonyultak elégnek ahhoz, hogy elítéljék a két perbe fogottat. Bányait felmentették, de kommunista kapcsolatai miatt elbocsátották állásából.¹⁰⁵ Bányai ezt követően belépett a Kommunisták Romániai Pártjába.

Az *Ellenzéki Közlöny* az OMPE nevű kezdeményezéssel együtt halt el. Ezután a fiatal baloldaliak köre Séra Zoltán kolozsvári jogászhallgató főszerkesztésével adta ki Kolozsváron a *Népakarat* című újságot, amelyik hasonló szellemiséget képviselt. Ez már

¹⁰³ Kommunista letartóztatások Erdélyben. Dávid Mihály, a bukaresti követség kolozsvári útlevel-kirendeltsége vezetőjének 1933. augusztus 8-i jelentése Magyary Antal bukaresti nagykövetnek. MNL OL, K63, 369, 37/b, f. 575.

¹⁰⁴ A vázlaton hierarchiai szempontból találjuk levezetve a kommunista szervezeteket, a Komintern szintjétől a csíkszenttamási, gyimesi, gyergyószentmiklósi, csíkszeredai stb. sejtekig, valamint brigádokig. Baumgarten Lászlótól elkobzott dokumentumok. ANR ANIC, Col. 96, D. 1606, f. 9. A dokumentum dossziébeli számozása nem egyértelmű, az utolsó kivehető, két oldallal korábbi számozás a 7-es.

¹⁰⁵ Bányai László peranyaga. ANR ANIC, Col. 96, D. 6663, f. 1–49.

hosszabb életűnek bizonyult, ugyanis tizenöt számot ért meg, és 1933 szeptemberétől működött egészen 1934 januárjáig. A román belügyminisztérium 1934-ben függesztette fel a *Népakarat* működési engedélyét, amire válaszul az újság szerkesztősége Marosvásárhelyre költözött. Itt – kihasználva azt is, hogy a városban nem volt ostromállapot – adták ki a három számot megért *Székelyföldi Népakaratot*, amit szintén felfüggesztettek. Ezután jelentették meg a *Székelyföldi Néplapot*. A különböző címek alatt, négyezer körüli példányszámban megjelenő újságokat szerkesztő fiatalok és olvasóik egy része Marosvásárhelyen, 1934 augusztusában alakították meg a Romániai Magyar Dolgozók Országos Szövetségét (MADOSZ).¹⁰⁶

Felhasznált források és szakirodalom

Források és forráskiadványok

- Ádám Magda – Cholnoky Győző: *Trianon. A magyar békeküldöttség tevékenysége 1920-ban*, Kisebbségkutatás Könyvek, Budapest, 2000.
- Arhivele Naționale Române, Arhivele Centrale București (ANR ANIC) Nr. 96. Az igazságszolgáltatási, titkosszolgálati és csendőrségi szervek által a munkásmozgalmi aktivisták ellen összeállított peranyagok gyűjteménye (Colecția Procese întocmite de organele Justiției, Siguranței și a Jandarmeriei pentru comuniști, militanți ai mișcărilor muncitorești și ai organizațiilor de masă revoluționare) D. 1606., D. 6533., D. 6385., D. 1606., D. 6663., D. 1197.
- Arhivele Naționale Române, Arhivele Centrale București (ANR ANIC) Nr. 27. Uniunea Populară Maghiară, M.A.D.O.SZ. (Magyar Népi Szövetség – MADOSZ) R. 375., D. 202.
- Balogh Edgár (szerk.): *Romániai magyar irodalmi lexikon: Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődés I. (A–F)*, Bukarest, Kriterion, 1981.
- Balogh Edgár: *Demeter János tanúsága*. *Korunk*, 1976/5, 363–364.
- Bernády György: *Nyiltlevél, KOSMOS Grafikai Műintézet, Marosvásárhely, 1920*.
- Dávid Gyula (szerk.): *Romániai magyar irodalmi lexikon: Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődés V. (T–ZS)*, Bukarest–Kolozsvár: Kriterion, Kolozsvár: Erdélyi Múzeum Egyesület, 2010.
- Dienes László: *Beköszöntő*. *Korunk*, 2016/2, 10.
- Erényi Tibor – S. Vincze Edit – Mucsi Ferenc – Kende János (szerk.): *A Magyar Munkásmozgalom Válogatott Dokumentumai, negyedik kötet: A szocialista munkásmozgalom az első világháborút közvetlenül megelőző években és a háború idején 1907–1908. Első rész, Kossuth Kiadó, Budapest, 1966*.
- Fuchs Simon: *Lenin művei Erdélyben a két világháború között*. *Korunk*, 1970/3, 412–418.
- Gyárfás Elemér: *Az erdélyi három nemzet uniójának alapelvei*. Közli: *Magyar Kisebbség*, 1998/1, 123–130. (<http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/index.php?action=cimek&lapid=8&cikk=m980115.htm>. – utolsó megnyitás: 2016. június 12.)
- id. Tar Károly: *Nem így akartuk, Erdélyi Kiskönyvtár 25, NIS Kiadó, Kolozsvár, 2012*.
- Kós Károly – Paál Árpád – Zágony István: *Kiáltó szó Erdély, Bánság, Körösvidék és Máramaros magyarságához! Lapkiadó, Kolozsvár, 1921*.
- Kós Károly: *Kalotaszegi vállalkozás*. *Korunk*, 1971/10, 1501–1512.
- Lakatos István: *Emlékeim I. Szemben az árral, Appendix Kiadó, Marosvásárhely, 2005*.
- MNL OL K63. 369. cs. 37/b.

¹⁰⁶ Mayer László peranyaga. ANR ANIC, Col. 96, D. 1197, f. 104.

- Paál Árpád: A kisebbségi lét tanulói Erdélyben I., Pallas-Akadémia Kiadó, Csíkszereda, 2008.
- Paál Árpád: Emlékirat a független, semleges Székely Államról. Magyar Kisebbség, 2003/2-3, 120–133. (http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/pdf/2003_2-3_13.pdf – utolsó megnyitás: 2016. június 13.)
- Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PSZL) Szirmai István hagyatéka. 779/9.
- Románia 1923-as Alkotmánya. Constituția României din 1923. (http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.hp_act_text?idt=1517 – utolsó megnyitás: 2016. május 9.)
- Romsics Ignác-Nagy István (szerk.): Magyar történeti szöveggyűjtemény I., Osiris Kiadó, Budapest, 2000.
- Stoica, Sever: Iuliu Maniu, Institut de Arte Grafice-Tipografia Mayer, Kolozsvár, 1932.

Szakirodalom

- Bárdi Nándor: A Romániához került erdélyi, bánági és kelet-magyarországi magyarok (1918–1920). In: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László (szerk.): Kisebbségi magyar közösségek a 20. században, Gondolat Kiadó, Budapest, 2008.
- Bárdi Nándor: Otthon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről, Pro-Print Kiadó, Csíkszereda, 2013.
- Durandin, Catherine: A román nép története, Maecenas Kiadó, Budapest, 1998.
- Egry Gábor: Etnicitás, identitás, politika. Magyar kisebbségek nacionalizmus és regionalizmus között Romániában és Csehországban 1918–1940. Napvilág Kiadó, Budapest, 2015.
- Fodor János: Bernády György tevékenysége az Országos Magyar Pártban. Korunk, 2013/2, 74–75.
- Fejtő, Francois: The Soviet Union and the Hungarian Question. In Stephen Borsody (szerk.): The Hungarians: a divided nation, Yale Center for International Studies, 1988, 91–97.
- Gidó Attila: Az ideológiai utas. Kohn Hillel életpályája. In Bárdi Nándor – Tóth Ágnes (szerk.): Egyén és közösség. Tanulmányok. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 2012, 127–164.
- György Béla: A romániai Országos Magyar Párt története (PhD-disszertáció), Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 2006.
- György Béla: Hatalom és társadalom kisebbségben. Párt és belső ellenzéke (1926–1927). Regio, 2004/4, 85–98.
- Hitchins, Keith: Rumania 1866–1947, Clarendon Kiadó, Oxford, 1994.
- Horváth Sz. Ferenc: Elutasítás és alkalmazkodás között. A romániai magyar kisebbségi elit politikai stratégiái (1931–1940), Pro-Print Kiadó, Csíkszereda, 2007.
- K. Lengyel Zsolt: A kompromisszum keresése. Tanulmányok a 20. századi transzilvanizmus korai történetéhez, Pro-Print Kiadó, Csíkszereda, 2007.
- Kocsis Károly-Kocsisné Hodosi Eszter: Magyarok a határainkon túl – a Kárpát-medencében, Tankönyvkiadó, Budapest, 1991.
- Lipsey Ildikó: A román kommunista párt a nemzetiségi kérdéstről (1921–1945). Tiszatáj, 1987/9, 79–89.
- Lókkós János: Trianon számokban. Az 1910. évi magyar népszámlálás anyanyelvi adatainak elemzése a történelmi Magyarországon, Püski Kiadó, Budapest, 2000.
- Mikó Imre: Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig, Stúdium Kiadó, Budapest, 1941.
- Novák Zoltán: Magyarok a Román Kommunista Pártban 1944–1948. Pro Minoritate, 2006 – Tél, 62–77.
- Scurtu, Ioan (szerk.): Enciclopedia partidelor politice din România. 1859-2003, Meronia Kiadó, Bukarest, 2003.
- Scurtu, Ioan: Istoria Partidului Național-Țărănesc, Editura Enciclopedică, Bukarest, 1994.
- Szász Zoltán (szerk.): Erdély története 1830-tól napjainkig, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.
- Pomogáts Béla: Psalmus hungaricus. Trianon és az erdélyi magyarság. Székelyföld, 2010/2, 48–67.
- Raffay Ernő: Erdély 1918–1919-ben, Magvető Kiadó, Budapest, 1987.
- Romsics Ignác: A trianoni békeszerződés, Osiris Kiadó, Budapest, 2005.
- Romsics Ignác: Bethlen koncepciója a független vagy autonóm Erdélyről. In: Magyarságkutatás Évkönyve, Magyarságkutató Csoport, Budapest, 1987, 49–64.
- Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században, Osiris, Budapest, 2010.